

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ

Кафедра: фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему:

**«Управління достатністю власного капіталу банку
(на матеріалах АТ «Правекс банк»)»**

Виконав: слухач магістратури за
спеціальністю 072 Фінанси, банківська
справа, страхування та фондовий ринок

Патерко Р. С.

(прізвище та ініціали)

Керівник: кандидат економічних наук,
доцент **Ткачук Н.М.**

(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

Рецензент: Директор відділення
Хмельницька ОД АТ
«Правекс банк»

Сапужак О. М.

(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ДОСТАТНІСТЮ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ.....	7
1.1. Достатність власного капіталу банку: теоретична сутність і необхідність управління	7
1.2. Методичні підходи управління достатністю власного капіталу банку.....	14
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІННЯ ДОСТАТНІСТЮ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ АТ «ПРАВЕКС БАНК».....	23
2.1. Аналіз формування власного капіталу банку.....	23
2.2. Оцінка достатності власного капіталу як інструмента управління банком.....	29
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДОСТАТНІСТЮ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ АТ «ПРАВЕКС БАНК».....	40
3.1. Напрями забезпечення якісного управління достатністю власного капіталу банку	40
3.2. Перспективи визначення економічного капіталу в управлінні банком...46	
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

Актуальність теми. За умов глобальних викликів, військової агресії та нестабільності в Україні формуються складні умови для функціонування банків і банківської системи. Розвиток вітчизняних банків в умовах воєнного стану залежить від їх можливостей дотримуватися достатніх обсягів власного капіталу як запоруки нормального функціонування в складних ринкових умовах. Реальні можливості банків виконувати свою найважливішу функцію -кредитування економіки залежать від рівня їх забезпеченості власним капіталом, тобто – від рівня достатності їх власного капіталу здійснюваним активним операціям. Також достатність капіталу банків є ключовим індикатором, який визначає рівень довіри суспільства до банківської системи. Саме тому питання оцінки достатності капіталу для покриття ризиків, що виникають у процесі банківської діяльності, займає центральне місце як у міжнародній, так і у національній банківській практиці.

Проблема утримання необхідного рівня власного капіталу банків під час воєнного стану зумовлює об'єктивну необхідність дослідження вітчизняної практики формування власного (регулятивного) капіталу банків, порядку оцінювання його величини та визначення рівня його достатності (адекватності) потребам розвитку економіки країни в повоєнний час. За цих умов актуалізуються проблеми управління управління достатністю власного капіталу банків у контексті необхідності підвищення її рівня, вирішення яких стає можливим шляхом нарощення обсягів власного капіталу та підтримки рівня його адекватності ризикам діяльності банків. Відтак, банки повинні здійснювати сьогодні ефективне управління достатністю власного капіталу для забезпечення свого сталого розвитку й банківської системи України.

Питанням сутності, ролі власного капіталу банку, особливостям його формування та управління присвячені праці багатьох вітчизняних науковців,

зокрема: О.Д. Вовчак [4-6], О.В. Дзюблюка [1], Ж.М. Довгань [12], В.В. Коваленко [25-26, 55], С.В. Міщенко [32], В. І. Міщенка [31], А. М. Мороз [34], Л.О. Примостки [43], Р.І. Тиркала [44], Н.М. Ткачук [44-45] та ін. Вагомий внесок в дослідження даної проблеми зробили також і зарубіжні вчені: Дж. Вольта [58], Е. Карлетті [57], Д. Крег [54], Дж. Мейселл [56], Дж. Сінкі [59], А. Россіньоло [57] та ін.

Незважаючи на значний обсяг напрацювань у цій сфері, економічна нестабільність в час військових дій створює нові виклики банкам для забезпечення необхідного обсягу власного капіталу, адекватного здійснюваним ними активним операціям й достатнього для задоволення інвестиційних потреб національної економіки. Тому, на наш погляд, більш глибокого дослідження потребують питання методичних засад управління достатністю власного капіталу банків у контексті необхідності врахування поточних ризиків, які притаманні банкам.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є узагальнення теоретико-методичних підходів та розробка пропозицій з удосконалення управління достатністю власного капіталу банку.

Досягнення поставленої мети передбачає постановку та вирішення таких завдань:

- дослідити теоретичну сутність достатності власного капіталу банку;
- розглянути методичні підходи управління достатністю власного капіталу банку;
- проаналізувати обсяги сформованого власного капіталу АТ «Правекс банк»;
- оцінити рівень достатності власного капіталу як інструмента управління АТ «Правекс банк»;
- розглянути напрями забезпечення якісного управління достатністю власного капіталу банку;
- окреслити перспективи визначення економічного капіталу в управлінні банком.

Об'єктом дослідження є управління достатністю власного капіталу банку для покриття ризиків, на які наражаються банки.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти управління достатністю власного капіталу АТ «Правекс банк».

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний підхід до вивчення і розкриття сучасного стану управління достатністю власного капіталу банків. В процесі дослідження використано: історичний метод, метод абстрагування – для виявлення економічної сутності, достатності власного капіталу банку; методи групування і порівняння – для вивчення тенденцій зміни обсягів і структури власного капіталу банку; методи статистичного аналізу (динамічні ряди) - в дослідженні закономірностей формування власного капіталу банку; табличні та графічні методи – для оцінки стану формування обсягів власного капіталу, визначення рівня його достатності; методи синтезу та узагальнення - для виявлення сучасних стратегій управління достатністю власного капіталу банку та інструментів мінімізації ризику.

Інформаційною базою дослідження є закони та положення, затверджені Національним банком та Верховною Радою України; аналітичні та статистичні дані Національного банку України; матеріали монографічних і періодичних видань, міжнародних і всеукраїнських конференцій з даної проблематики, а також фінансова звітність АТ «Правекс банк», аудиторські висновки та ресурси Інтернету з даної проблематики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці конкретних рекомендацій з удосконалення управління достатністю власного капіталу банку в частині оптимізації ризиків його активних операцій. Отримані результати дослідження можуть бути використані для прийняття дієвих управлінських рішень щодо вдосконалення управління достатністю власного капіталу АТ «Правекс банк».

Апробація результатів дослідження. Окремі положення та отримані результати магістерської роботи були оприлюднені в збірнику матеріалів VI

Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації» (м. Хмельницький, 16 січня 2025р.), а також у збірнику тез VII Міжнародної студентської конференції «Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження» (м. Луцьк 24 січня 2025р.) [37; 38].

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 61 сторінку; список використаних джерел налічує 59 джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ДОСТАТНІСТЮ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

1.1. Достатність власного капіталу банку: теоретична сутність і необхідність управління

Практично будь-який аспект банківської справи прямо чи опосередковано пов'язується з наявністю власного капіталу чи його достатністю. Достатня кількість власних засобів банку сприяє його стабільному функціонуванню та нейтралізації різноманітних ризиків, що виникають при його роботі. Власний капітал поглинає можливі втрати і тим самим створює основу для підтримки довіри до банку з боку вкладників. Як фінансовий посередник, банк розпочинає свою роботу з формування ресурсної бази, і, передусім, власного капіталу, що зумовлює масштаби та напрями його активних операцій. При цьому варто зауважити, що роль власного капіталу в банку та його розмір суттєво відрізняються від підприємств інших сфер діяльності.

Питання забезпечення достатності капіталу банку як ключового фактора його фінансової стійкості та здатності протидіяти кризовим явищам, особливо в умовах воєнного стану є об'єктом значного інтересу як експертів, так і науковців. Достатність (адекватність) власного капіталу виступає визначальним елементом, який забезпечує життєздатність банку на всіх етапах його функціонування, а також є фундаментальним для підтримання його платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості. При цьому оцінка достатності капіталу має велике значення не лише для аналізу окремого банку, але для визначення рівня стабільності та надійності банківської системи загалом.

Варто відзначити, що в науковій та практичній літературі критерії достатності капіталу характеризуються неоднозначно як в міжнародній, так і

у вітчизняній банківській теорії. У зарубіжній практиці поняття «достатність капіталу банку» часто ототожнюють з поняттям «адекватність капіталу банку», що визначається як здатність банку задовольняти вимоги вкладників та кредиторів щодо наявності достатніх фінансових ресурсів. Такий підхід дозволяє більш комплексно оцінити не лише фінансову стабільність окремого банку, а й рівень стійкості банківської системи.

За словами Шермана Дж. Мейселла, капітал вважається достатнім, якщо він здатний знизити ризик майбутньої неплатоспроможності до заздалегідь встановленого рівня або, іншими словами, якщо премія, сплачена банком страховикові, є «справедливою», тобто покриває очікувані збитки страховика з урахуванням ризику, розміру капіталу підприємства та умов страхування, що визначають моменти настання неплатоспроможності і обсяг можливих втрат [56, с. 310]. Дж. Сінки трактує поняття «адекватності капіталу» як відображення загального рівня ризику інвестицій банку або банківської системи, підкреслюючи, що банківський капітал функціонує як буфер, здатний абсорбувати збитки [59, с. 144].

Зауважимо, що в наведених підходах достатність капіталу банку вчені розглядають як такий його рівень, який не лише забезпечує захист окремого банку від можливих збитків, а й сприяє стабільності та надійності банківського сектору.

У свою чергу, експерти з Міжнародного банку реконструкції та розвитку, зокрема Д. Мак-Нотон, Д. Дж. Карлсон і Кл. Т. Дітц, визначають достатність капіталу як обсяг ресурсів, необхідний для вирішення як стратегічних завдань (наприклад, здійснення майбутніх злиттів або виходу на нові, більш ризиковані види бізнесу), так і для дотримання вимог регулятивних органів [49]. Це трактування підкреслює мультифункціональну роль капіталу банку як стратегічного інструменту, що забезпечує адаптивність та конкурентоспроможність банківських установ у мінливому фінансовому середовищі.

За словами Дж. Войта, питання достатності капіталу набуває особливої актуальності в ситуаціях, коли банк зазнає непередбачуваних збитків або коли існує ризик його ліквідації. В умовах стабільної роботи банку поточні доходи мають бути достатніми для покриття операційних збитків, а також для забезпечення подальшого його розвитку та своєчасної виплати дивідендів акціонерам [58].

Аналітик банківської справи Дж. Д. Еллен стверджує, що «для банків питання про достатність капіталу завжди залишається незрозумілим. Можливо, єдиним показником достатності є одностайна згода ринку. Іншими словами, частка власних коштів має зростати до тих пір, поки ринкові учасники не відреагують схвально». У свою чергу, Дж. Ф. Сінки підтримує ідею Еллена, наголошуючи на тому, що саме ринок має визначати межі достатності капіталу. Проте, на його думку, у ситуації, коли сотні чи навіть тисячі банків не піддаються дисциплінуючому впливу ринку, встановлення нормативів достатності капіталу стає цілком обґрунтованим заходом [59].

Отже, вищезгадані автори базують обґрунтування поняття достатності капіталу банку на рівні його надійності, що визначається ступенем ризикованості банківської діяльності. Така тенденція знаходить своє відображення також і в поглядах вітчизняних економістів і науковців.

Так, професор О. В. Дзюблюк вважає, що «достатність власного капіталу відображає загальну оцінку надійності банку, обумовлюючи залежність між величиною капіталу та ризикованістю його діяльності» [1]. У свою чергу Л. О. Примостка підкреслює, що поняття «достатність капіталу» містить у собі уявлення про банківський капітал як джерело покриття збитків, відображаючи рівень надійності та ризикованості установи [43].

Водночас В. М. Шелудько трактує достатність капіталу як такий рівень, що забезпечує надійність, фінансову стійкість банку та здатність поглинати ризики, зберігаючи платоспроможність навіть у складних умовах,

причому розмір капіталу визначається з урахуванням ризикованості активних та позабалансових операцій [46, с. 276].

В Енциклопедії банківської справи за редакцією В.С. Стельмаха достатність капіталу розглядають як показник, що відображає наявність ресурсів, достатніх для виконання банком своїх функціональних обов'язків та покриття ризиків, які виникають під час проведення банківських операцій [16, с. 214].

Отже, проведений огляд поглядів зарубіжних та вітчизняних науковців свідчить, що, попри існування різних підходів до трактування поняття «достатність капіталу», загалом його розуміють як рівень капіталу, що забезпечує здатність окремого банку продовжувати надавати банківські послуги у тому самому обсязі та якості, незалежно від можливих ризиків і несприятливих ринкових умов. Загальним критерієм достатності є така величина капіталу, яка, з одного боку, сприяє максимізації прибутку, а з іншого – мінімізує ризик втрати ліквідності та забезпечує високий рівень надійності банку. Це забезпечує стійкість банківської установи та стабільний розвиток як окремої інституції, так і банківської системи загалом.

Як видно з вищевикладеного, для банків вимоги достатності (адекватності) висуваються відносно їх власного капіталу, який має специфічні функції, роль і призначення в банківській діяльності. Тому підтримуючи позицію вчених Тиркала Р.І. і Ткачук Н.М., зазначимо, що власний капітал банку являє собою складову частину капіталу установи, що включає грошові кошти, матеріальні та нематеріальні активи, виражені у грошовій формі, сформовані за рахунок коштів власників і перебувають у власності банку. Він відповідає встановленим вимогам та використовується в процесі банківської діяльності для отримання прибутку, забезпечення фінансової стійкості, ліквідності та підтримки довіри до установи [44].

Власний капітал банку має першорядне значення в забезпеченні фінансової стійкості, міцності й надійності банку. Частка власного капіталу в сукупних банківських пасивах незначна: вона вважається достатньою,

якщо становить 8-12%, тоді як в інших сферах підприємницької діяльності питома вага власного капіталу має бути більшою, ніж 50% вартості його майна [1].

Класифікація власного капіталу банку здійснюється за низкою ознак, серед яких можна виділити організаційно-правову форму діяльності, форми вкладення та власності, характер використання, метод розрахунку та джерела формування (додаток А). Одним із ключових критеріїв класифікації є саме спосіб розрахунку, завдяки якому розрізняють балансовий та регулятивний капітали. Балансовий капітал визначається як різниця між балансовою вартістю активів та зобов'язаннями, що відображається на звітну дату в балансі банку. Аналіз динаміки балансового капіталу дозволяє оцінити рівень забезпеченості активів установи власними коштами та визначити ступінь її фінансової надійності.

На відміну від балансового, регулятивний капітал являє собою агрегат різноманітних балансових статей, що відображають ризикові складові банківської діяльності й можуть стати причиною зменшення обсягів власного капіталу. Розрахована величина регулятивного капіталу дає реалістичну оцінку розміру власних коштів банку, орієнтовану на можливі збитки за ризиковими операціями. Саме тому регулятивний капітал застосовується для визначення достатності (адекватності) капіталу та розрахунку економічних нормативів, що лежать в основі системи управління банком.

Як відомо, діяльність банків відбувається в умовах високої невизначеності, що обумовлює випадковий характер змін як їхніх показників ефективності, так і стану власного капіталу та його структурних компонентів. Це вимагає від менеджерів і власників установи не лише оперативності, але й значної гнучкості у прийнятті та реалізації управлінських рішень. Банківські керівники змушені постійно адаптувати стратегію формування власного капіталу відповідно до змін у поточній політиці та ринкових умовах, а також проводити систематичний аналіз

сценаріїв можливого розвитку банківської діяльності у майбутньому. Взаємозв'язок внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування банку можна наочно представити у вигляді наступної причинно-наслідкової схеми, яка ілюструє, як зовнішні фактори (економічна кон'юнктура, регулятивні зміни, ринкові коливання) впливають на внутрішню політику банку, що, в свою чергу, визначає обсяги та рівень формування власного капіталу, його стійкість і здатність покривати ризики діяльності банку (рис. 1.1).

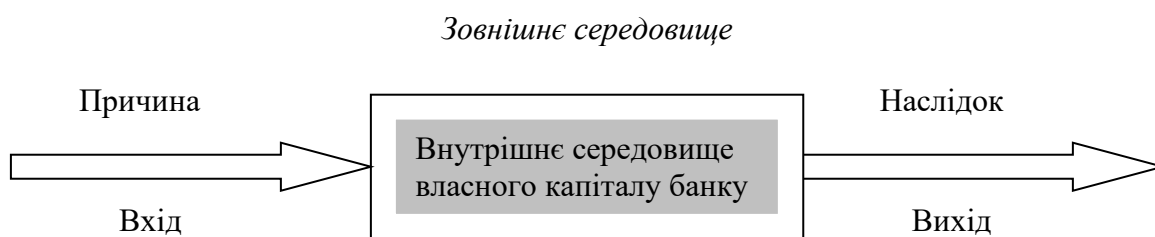

Рисунок 1.1 - Схема взаємодії внутрішнього та зовнішнього середовища власного капіталу банку*

*Побудовано автором на основі опрацювання [46].

Виходячи із зазначеного вище, можна сформулювати такі передумови необхідності формування достатнього власного капіталу банку [25]:

- захист інтересів вкладників. Банки акумулюють на своїх рахунках значні обсяги коштів суспільства, і у разі банкрутства установи вкладники зазнають матеріальних збитків. Тому банк має володіти достатнім рівнем власного капіталу, який дозволить виконати зобов'язання перед вкладниками навіть при виникненні збитків від ризикових операцій або при зниженні фінансової стабільності;
- підтримання довіри. Банківська система функціонує на засадах довіри, тому стабільність банків безпосередньо залежить від їх спроможності підтримувати достатній рівень власного капіталу, що є гарантією для вкладників і сприяє збереженню стабільності всього банківського сектору;
- збалансування ризиків і покриття збитків. Для забезпечення стійкості банківської системи кожен банк має відповідно співвідносити рівень ризику,

на який він наражається із здатністю покривати потенційні втрати за рахунок власного капіталу, що дозволяє попередити невідповідність між ризиками та фінансовими резервами установи;

- запобігання надмірній концентрації капіталу. Стимулювання конкуренції у банківському секторі відбувається через механізми, які запобігають надмірній концентрації власного капіталу в окремих банківських установах, що сприяє рівномірному розподілу фінансових ресурсів та зниженню системних ризиків;

- зниження ризику банкрутства. Достатній рівень власного капіталу безпосередньо обмежує ризик банкрутства банку, забезпечуючи йому можливість адекватно реагувати на несприятливі ситуації на фінансовому ринку;

- регулятивний контроль і етичність операцій банку. Вимоги з достатності власного капіталу, встановлені регуляторними органами, сприяють запобіганню недобросовісних операцій з коштами клієнтів, враховуючи, що питома вага власного капіталу в ресурсній базі банку, зазвичай, невисока;

- захист державних ресурсів. Адекватний рівень власного капіталу банків сприяє обмеженню можливих витрат держави щодо системи страхування вкладів, що має важливе значення для фінансової безпеки країни;

- соціально-економічний вплив. Стабільність банків сприяє раціональному розподілу національного доходу та збереженню національного багатства, що є фундаментальним чинником економічного розвитку суспільства.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зазначити, що достатність власного капіталу банку є відображенням рівня його надійності, платоспроможності та фінансової стійкості, оскільки демонструє здатність установи за рахунок власних ресурсів покривати операційні витрати та компенсувати збитки у випадку непередбачуваних ринкових коливань. Основним критерієм достатності є величина власного капіталу, яка порівнюється з банківськими ризиками. Відтак, достатність власного

капіталу є доволі дієвим інструментом управління банком, й, водночас, потребує специфічної методики визначення, оінки та управління.

1.2. Методичні підходи управління достатністю власного капіталу банку

Обсяги власного капіталу банку нерозривно пов'язані з функціонуванням системи управління власним капіталом банку, яка формується відповідно до суспільних інтересів. У банківській теорії досі триває дискусія стосовно того, хто має бути уповноваженим встановлювати вимоги щодо мінімального рівня власного капіталу банків – чи це повинні бути національні регулятивні органи, що встановлюють нормативи, чи банківська система в конкурентному середовищі здатна самостійно регулювати показники функціонування банків.

Слід зазначити, що державне регулювання капіталу давно стало невід'ємною умовою банківської діяльності, оскільки вільний ринок не завжди є ефективним інструментом управління всіма видами ризиків, притаманних банківському бізнесу. Банки, як установи з короткостроковими зобов'язаннями, особливо вразливі до миттєвого відтоку коштів при зниженні рівня довіри клієнтів, а лише окремі з них можуть оперативно перетворити кредитний портфель у високоліквідні ресурси при загрозі масових вилучень вкладів. До того ж, банки часто не враховують можливий вплив власного ризику на фінансову стабільність клієнтів інших установ [35].

На нашу думку, сьогодні жоден банк не є цілком ізольованою інституцією. Системна взаємозалежність фінансових установ означає, що шок для однієї з них може негативно вплинути як на окремих учасників ринку, так і на банківську систему в цілому, що, зрештою, відбивається на стабільності економіки загалом. Саме тому й зростає обґрунтованість застосування суворих стандартів регулювання власного капіталу банків, які

можуть служити інструментом аналізу та порівняння як на мікрорівні окремих установ, так і на макрорівні в контексті забезпечення загальної фінансової стійкості банківської системи країни.

Тому, управління достатністю власного капіталу банку представляє собою комплекс форм, методів і прийомів, спрямованих на забезпечення необхідного рівня його достатності та адекватності, а також на підтримку фінансової стійкості, ліквідності, платоспроможності і прибутковості банківської установи. До функцій управління достатністю власного капіталу банку відносяться: планування, облік, контроль, аналіз, стимулювання та регулювання (додаток Б), реалізація яких на практиці буде мати бажані результати за умови комплексного їх використання, що й буде визначати ступінь ефективності управлінської діяльності в банку.

Вважаємо за доцільне розглянути елементи системи управління достатністю власного капіталу банку у вигляді наступної моделі (рис. 1.2), яка дозволяє дослідити його як єдиний процес.

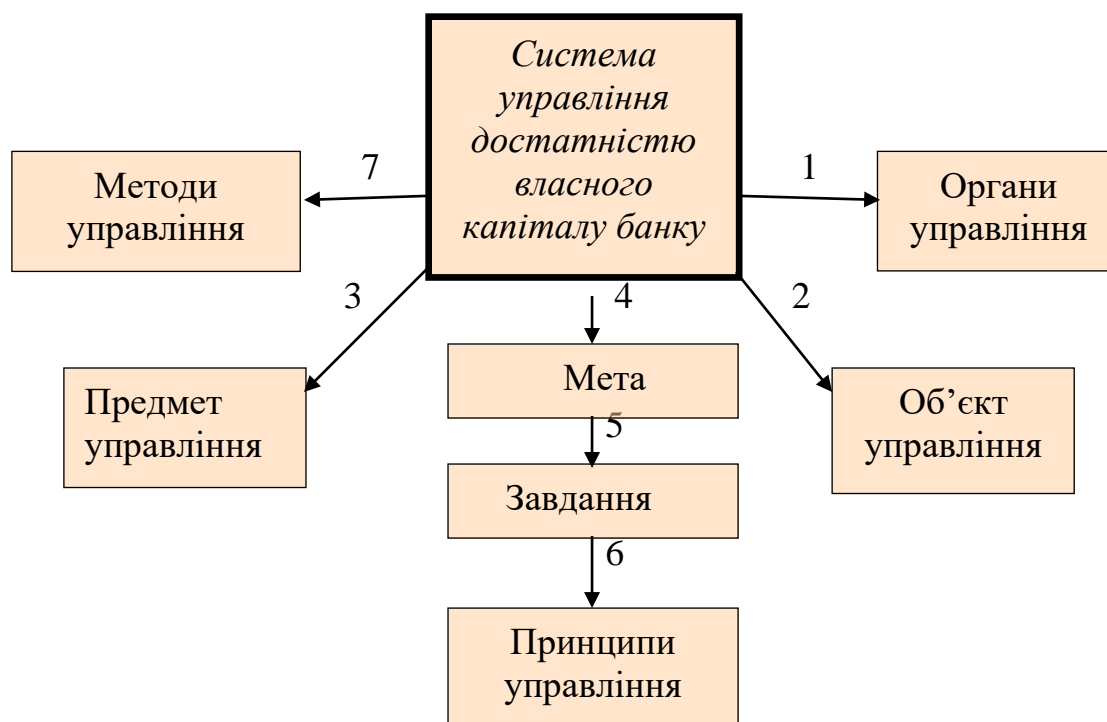

Рисунок 1.2 - Модель управління достатністю власного капіталу банку*

*Побудовано автором на основі опрацювання [22; 43].

Як видно з рис. 1.2, в системі управління достатністю власного капіталу банку, крім визначення цілей, завдань та принципів, доцільно виокремити окремо об'єкт, методи та суб'єкт управління. Розглянемо ці складові більш детально. Головним органом управління та регулювання банківського капіталу традиційно виступає центральний банк країни, якому надано повноваження встановлювати нормативні вимоги до параметрів діяльності банків і застосовувати засоби впливу у випадку їх порушення задля забезпечення надійності всієї банківської системи. В Україні регулювання банківського капіталу здійснюється Національним банком України (НБУ) у частині встановлення нормативів капіталу (мінімально обсягу та достатнього рівня). До суб'єктів управління власним капіталом банку належать як внутрішні, так і зовнішні зацікавлені сторони, які впливають на ефективність функціонування установи. Серед них можна виділити раду директорів банку; власників, засновників і акціонерів; фінансових менеджерів та ризик-менеджерів; а також представників фондової та валютної бірж, консалтингових фірм, рейтингових агентств та інших суб'єктів, зацікавлених у стабільності і розвитку банківського сектора.

Об'єкт управління представляє собою цілісну систему, що складається з низки взаємодіючих елементів. Функціонування цього об'єкта забезпечується діяльністю підсистем нижчого рівня, таких як система управління ризиками, система внутрішнього контролю та аудиту, інформаційна система і система моніторингу. У даній моделі (див. рис. 1.2) об'єктом управління виступає достатність власного капіталу банку. При цьому поняття «предмет управління» розширює традиційне розуміння об'єкта, оскільки включає сукупність економічних відносин, які виникають у процесі формування та поповнення власного капіталу установи.

Предметом управління виступає сукупність економічних відносин банку, що виникають у процесі формування та поповнення достатнього обсягу та рівня його власного капіталу.

Метою процесу управління достатністю власного капіталу банку є залучення та підтримка достатнього його обсягу для розширення діяльності та створення захисту банку та його вкладників від ризиків. Для українських банків актуальним залишається питання не лише нарощення обсягів власного капіталу, а й підтримка його достатнього (адекватного) рівня здійснюваним активним операціям [12].

Доцільно виділити наступні основні завдання управління достатністю власного капіталу банку:

1) визначення загальної потреби у власному капіталі, що передбачає формування обґрунтованої оцінки фінансових ресурсів, необхідних для підтримання нормальної діяльності банку та забезпечення заданих темпів економічного зростання;

2) вибір ефективних джерел поповнення власного капіталу, що потребує визначення оптимальних механізмів та інструментів залучення коштів, що сприятимуть стабільному нарощенню власного капіталу банку;

3) оптимізація структури власного капіталу, тобто: формування такої структури власного капіталу, яка забезпечуватиме адекватне покриття банківських ризиків і відповідність вимогам ринку.

Огляд сучасних наукових джерел свідчить, що протягом останніх десятиліть вітчизняні дослідники систематизували підходи до розрахунку достатності капіталу та розробляли всеосяжні інструменти його якісної оцінки. Так, Л. О. Примостка наголошує, що забезпечення достатності капіталу є фундаментальним у теорії банківської справи, оскільки саме цей показник визначає рівень довіри до банків з боку різних категорій зацікавлених суб'єктів [43]. З іншого боку, О. М. Колодізев підкреслює необхідність збалансованого зростання активів та капіталу для досягнення ефективної банківської політики [27]. При цьому Ж. М. Довгань вбачає головну проблему у пошуку альтернативних підходів до оцінки достатності капіталу із застосуванням ринкової концепції оцінки вартості, що дозволило б краще відобразити сучасні виклики банківської діяльності [12]. За словами

Гордієнка Т. та Сидоренка В., управління достатністю власного капіталу банку – це комплекс стратегічних рішень, які [8]:

- регулюють процес формування та розподілу власного капіталу банку;
- спрямовані на досягнення оптимального балансу між прибутковістю і ризиками банку, що дозволяє забезпечити стаке зростання його вартості без шкоди для іміджу та з урахуванням інтересів власників і вимог законодавства;
- базуються на трьох основних стратегіях: максимізації віддачі капіталу, підтримці ліквідності та забезпеченні балансу між рівнями прибутковості та ліквідності банку.

Для здійснення ефективного управління достатністю власного капіталу науковці використовують різноманітні методи та підходи визначення та оцінки адекватного рівня власного капіталу банку. Зокрема, можна виділити три основні підходи до визначення достатності власного капіталу банку:

- нормативний підхід, що базується на вимогах, встановлених регулятором;
- експертний підхід, який ґрунтується на оцінці якості управління банком, його прибутковості, ліквідності та інших факторів;
- внутрішній підхід, який передбачає аналіз показників, отриманих із внутрішніх даних банківської установи.

В свою чергу, Л. О. Примостка пропонує виокремити такі методи оцінки достатності власного капіталу банку [43]:

- метод левериджу, що полягає у встановленні нормативного співвідношення між власними та залученими коштами;
- метод порівняльного аналізу показників, за допомогою якого оцінюється адекватність власного капіталу за допомогою широкого спектру коефіцієнтів і показників;
- метод експертних оцінок, який базується на висновках експертів щодо якості управління, структури балансу, ризикованості активних операцій,

динаміки депозитної бази банку, а також враховує регіональні особливості ринку;

- метод, що ґрунтується на міжнародних стандартах банківського регулювання, зокрема Базельській угоді про конвергенцію капіталу, що дозволяє інтегрувати глобальні практики у національне регулювання [11].

Детальніша характеристика доступних методів управління достатністю власного капіталу банку наведена в додатку В.

Таким чином, проведений огляд сучасних підходів до визначення достатності власного капіталу свідчить про необхідність використання як нормативних, так і ринково-орієнтованих механізмів оцінки в управлінні власним капіталом банку. Це дозволяє не лише забезпечити фінансову стійкість окремих банківських установ, але й підтримувати стабільність усієї банківської системи, що є критично важливим у сучасних умовах зростаючої невизначеності на ринках.

Доцільно відзначити, що в міжнародній практиці забезпечення достатності капіталу банку базується на двох основних підходах:

1. Інституційний підхід, згідно з яким, кожен банк, як суспільний інститут із ліцензією на здійснення фінансової діяльності, зобов'язаний мати мінімальну величину статутного (регулятивного) капіталу. Цей підхід гарантує наявність базового фінансового резерву, що дозволяє забезпечити функціональність банку навіть у випадку виникнення кризових явищ.

2. Підхід на основі співвідношення власного капіталу та зважених на ризиком активів. Термін «достатність власного капіталу» у цьому контексті відображає загальну оцінку надійності банку та ступінь його схильності до ризику. Оцінка адекватності капіталу здійснюється через аналіз співвідношення власного капіталу до активів, скоригованих на ризик, що дозволяє визначити, наскільки банк здатний поглинати можливі збитки та забезпечувати стійкість своєї діяльності.

Водночас застосування інституційної норми викликає дискусії, особливо у країнах із перехідною економікою та серед країн, що

розвиваються. Критики цього підходу наголошують на перевагах оцінювання адекватності капіталу банку через його співвідношення з ризиками, які банк бере на себе [29]

Методологія формування та реалізації системи управління достатністю власного капіталу банку передбачає детальний розгляд та обґрунтування низки принципів, які спрямовані на зниження витрат установи, пов'язаних із залученням необхідного капіталу. Ці принципи становлять вихідні положення та базові правила, що забезпечують ефективність функціонування як самої банківської установи, так і її системи управління власним капіталом. Дотримання цих принципів дозволяє банкам не лише оптимізувати процес управління власними ресурсами з метою забезпечення їх достатності, а й ефективно реалізовувати функції, покладені на власний капітал. На нашу думку, доцільно класифікувати ці принципи на дві групи: загальні та спеціальні, перелік і характеристика яких наведена в додатку Г.

У сучасних умовах банківської діяльності показник достатності капіталу, або капітальної адекватності, є одним із ключових індикаторів функціонування, розвитку та регулювання банків. Адекватний рівень капіталу сприяє забезпеченню стабільності банківської установи, зниженню ризиків, що виникають у процесі її операційної діяльності, а також підтримує довіру інвесторів, кредиторів та вкладників до банку [29].

Враховуючи визначну роль банків у сучасному суспільстві, регулятивні органи багатьох країн протягом десятиліть встановлювали мінімальні стандарти достатності капіталу [43]. Починаючи з 1960-х років, глобалізаційні процеси, що супроводжують банківську діяльність, призвели до зростання ризикованості операцій. Уже на початку 1980-х років було виявлено, що частка власного капіталу в активах міжнародних банків демонструє значну нестабільність, що стимулювало пошук узагальнених методів оцінки достатності (адекватності) капіталу. Це, в свою чергу, сприяло прагненню до досягнення консенсусу щодо вимірювання ризику активів як на балансових, так і на позабалансових рахунках, оскільки

розбіжності у правилах регулювання капіталу в різних країнах створювали серйозні проблеми, пов'язані із захистом інтересів клієнтів та партнерів банків [43]. На сьогодні Базельським комітетом з абанківського нагляду та регулювання розроблено низку стандартів, які мають назви «Basel I», «Basel II», «Basel III», «Basel 3.5» та «Basel IV», загальна характеристика яких в хронологічному порядку наведена в додатку Д.

Для забезпечення високого рівня ефективності системи управління власним капіталом необхідно, щоб її складові, принципи та методи відповідали наступним критеріям:

- постійність і адаптивність: Методики оцінки та прогнозування ключових індикаторів банківської діяльності мають бути постійно застосовуваними і адаптованими до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі;
- єдиний інформаційний простір: розробка та прийняття управлінських рішень і прогнозування нормативних показників щодо рівня достатності власного капіталу повинно здійснюватися в рамках єдиного інформаційного простору банку, що забезпечує узгодженість та оперативність прийняття рішень;
- взаємозв'язок стратегічного та оперативного управління: інтеграція стратегічного і оперативного рівнів управління дозволяє системно оцінювати вплив поточних управлінських рішень на досягнення довгострокових стратегічних цілей розвитку банку в контексті підтримки адекватного рівня власного капіталу.

Проведене дослідження наукових підходів управління достатністю власного капіталу банку показало, що формування достатнього власного капіталу банку виступає ключовим елементом забезпечення фінансової стабільності банківської установи, збереження довіри суспільства та підтримки економічної стійкості до банківської системи на макrorівні. Система управління достатністю власного капіталу банку представляє собою реалізацію своєї головної мети – забезпечення максимізації прибутку власників банку в поточному і перспективному періоді за умови за умови

збереження довіри клієнтів до банку. Саме в умовах ринкової невизначеності найбільш гостро проявляються проблемні аспекти регулювання та оцінювання достатності власного капіталу банків. Саме ці умови й підштовхують подальший розвиток нормативних підходів щодо визначення, оцінки та управління достатністю власного капіталу банку.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІННЯ ДОСТАТНІСТЮ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ АТ «ПРАВЕКС БАНК»

2.1. Аналіз формування власного капіталу банку

Процес оцінки достатності власного капіталу банку базується на його здатності ефективно використовувати власний капітал для поглинання несподіваних ризиків та нейтралізації можливих втрат, що сприяє забезпеченню його фінансової стабільності. Рівень достатності власного капіталу залежить, в першу чергу, від якості його сформованих обсягів та їх зміни в динаміці. Тому вважаємо за необхідне розглянути особливості формування власного капіталу на прикладі АТ «Правекс банк», який є представником групи банків іноземних банківських груп у банківській системі України.

Власний капітал у банківській діяльності має дещо інше призначення, аніж в інших сферах підприємництва. Це чітко простежується через виконувані власним капіталом банку функції: захисна, забезпечення оперативної діяльності, регульовальна. Власний капітал слугує насамперед для захисту інтересів вкладників і кредиторів банку, для покриття можливих збитків від банківської діяльності. Роль захисної функції власного капіталу банку змінюється залежно від низки факторів: загальноекономічного та фінансового стану країни, а також стабільності грошової сфери; стану гарантування вкладів у країні; стратегії і тактики банків, насамперед у галузі підпорядкування їх забезпеченню ліквідності та фінансової стійкості. Функція забезпечення оперативної діяльності порівняно із захисною функцією у банківській діяльності є другорядною для власного капіталу банку. Роль цієї функції власного капіталу відчутна за подальшого розширення та структурного розвитку банку, розроблення та запровадження нових банківських технологій і продуктів. Сутність регульовальної функції полягає в тому, що через фіксацію розміру власного капіталу (або окремих

його складових) регулювальні та наглядові органи впливають на діяльність банку в цілому.

Розглянемо загальні аспекти формування власного капіталу АТ «Правекс банк», що є базовою основою для подальшої оцінки рівня його достатності згідно Базельських рекомендацій. За офіційними даними НБУ, АТ «Правекс банк» належить до групи банків іноземних банківських груп і в своїй діяльності використовує іноземний капітал. Станом на 1.01.2024р. банк мав сформований власний капітал у розмірі 1051,1 млн грн [12]. Динаміка обсягів власного капіталу і сукупних пасивів досліджуваного банку подана в табл. 2.1.

Таблиця 2.1. Динаміка обсягів сукупних пасивів і власного капіталу АТ «Правекс банк» у 2019-2023рр.*

Показники	Роки					Динаміка, %			
	2019	2020	2021	2022	2023	2021/ 2020	2022/ 2021	2023/ 2022	2023/ 2019
Власний капітал	1895,0	1778,2	1478,6	1100,7	1052,1	83,1	74,4	95,6	55,5
Зобов'язання	3910,0	5945,6	7995,9	9451,4	9910,7	134,5	118,2	104,8	253,5
Сукупні пасиви	5805,0	7723,8	9474,5	10552,1	11228,2	122,7	111,4	106,4	193,4

*Примітка. Складено автором на основі офіційних даних банку [9].

Як видно з наведених у табл. 2.1 даних, сукупні ресурси АТ «Правекс банк» упродовж 2019-2023рр. мають тенденцію до зростання і станом на кінець 2023р. склали 11228,2 млн грн., що на 93,4% більше, аніж у 2019р. і на 6,4% більше, ніж у попередньому році. При цьому відмітимо, що обсяги зобов'язань банку теж мають тенденцію щорічного збільшення обсягів, а за досліджуваний період банк зумів наростити свої депозитні ресурси в 2,5 рази (9910,7 млн грн). Протилежну тенденцію має власний капітал банку, обсяги якого щорічно зменшувалися впродовж 2019-2022рр. і лише в 2023рр. маємо зростання на 19,7% порівняно з 2021рр. За досліджувані п'ять років власний капітал банку скоротився майже на 30%, що буде мати негативний вплив на дотримання банком нормативів капіталу. Більш наглядно щорічна динаміка ресурсів даного банку подана на рис. 2.1.

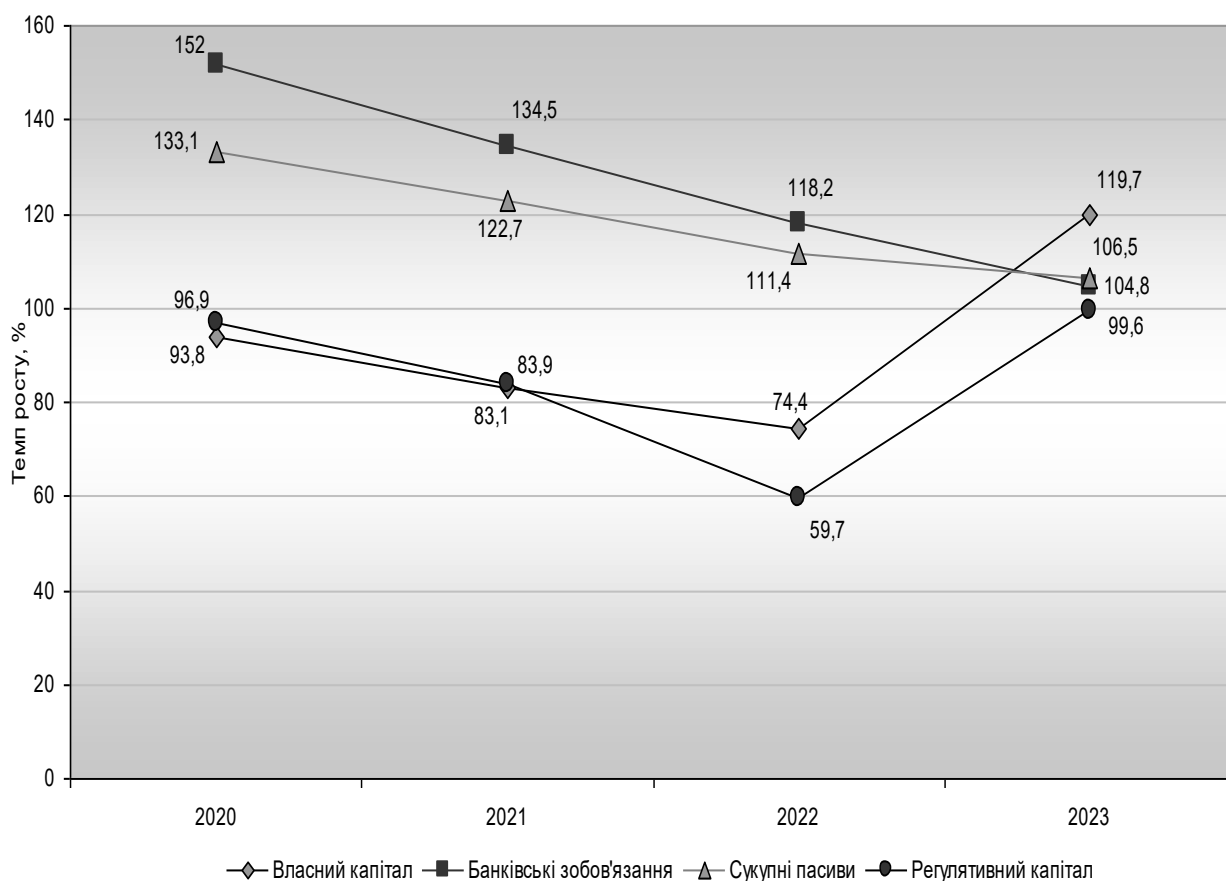

Рисунок 2.1 – Динаміка ресурсів АТ «Правекс банк» у 2019-2023рр.*

*Примітка. Побудовано автором на основі офіційних даних банку [9].

Аналізуючи структуру банківських ресурсів АТ «Правекс банк» відмітимо, що частка власного капіталу на кінець 2023р. склала 9,3%, що відповідає загальноприйнятим нормам (19-12%) (рис. 2.1). Слід також відмітити її зменшення порівняно з 2019р. в 3,5 рази (32,6%) і щорічне поступове зниження. Найменшою питома вага власного капіталу даного банку була в 2023р. Відповідно, частка банківських зобов'язань найменшою була в 2019р. – 67,4% із щорічним збільшенням до 90,7% на кінець звітнього року. Відтак, можемо відмітити, що керівництво АТ «Правекс банк» дбає про збільшення депозитних ресурсів банку, тим самим нарощуючи ресурсну базу для збільшення обсягів активних операцій з надання кредитів клієнтам. Зниження питомої ваги власного капіталу в сукупних ресурсів до прийняттого стану також забезпечить можливість банку дотримуватися балансу між дохідністю та ліквідністю.

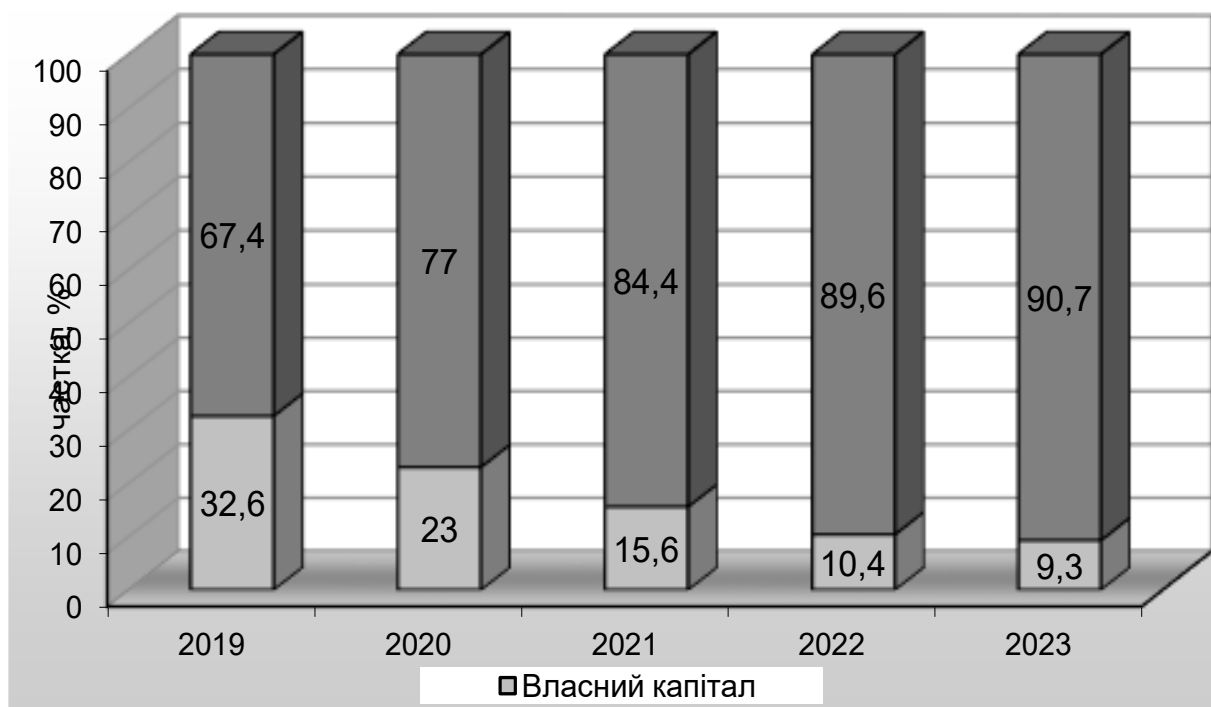

Рисунок 2.2 – Структура пасивів АТ «Правекс банк» у 2019-2023рр.*

*Примітка. Побудовано автором на основі офіційних даних банку [9].

Для оцінки стану управління достатністю власного капіталу АТ «Правекс банк» та виявлення джерел його нарощення важливого значення має аналіз структурної будови власного капіталу в розрізі елементів, та відслідковування їх змін у динаміці (табл. 2.2).

Таблиця 2.2. Структура власного капіталу АТ «Правекс банк» у 2019-2023рр.*

Показники	Роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Статутний капітал, млн грн	979,1	979,1	979,1	979,1	979,1
Резервний фонд, млн грн	1332	1332	1332	1332	1332
Емісійні різниці, млн грн	4600	4600	4600	4600	4600
Резерви переоцінок, млн грн	210,7	215,6	230,6	267,9	311,9
Прибутки (збитки), млн грн	(3896,6)	(4066,6)	(4332,8)	(4748,0)	(4840,7)
Власний капітал усього, млн грн	1895,0	1778,2	1478,6	1100,7	1052,1
Питома вага у власному капіталі:					
- статутного капіталу, %	51,6	55,1	66,2	88,9	93,1
- резервного фонду, %	70,3	74,5	90,1	121,0	126,6
- емісійних різниць, %	242,7	258,7	311,1	417,9	437,2
- резервів переоцінки, %	11,1	12,1	15,6	24,3	29,6
- прибутків (збитків), %	(205,6)	(228,7)	(293,0)	(431,4)	(460,0)

*Примітка. Обчислено і складено автором на основі офіційних даних банку [9].

Як видно з даних табл. 2.1, елементами власного капіталу АТ «Правекс банк» є статутний капітал, резервний фонд, емісійні різниці, резерви переоцінки та нерозподілений прибуток. Статний капітал банку впродовж досліджуваного періоду зовсім не змінювався і становив 979,1 млн грн, тоді як його питома вага в сукупному власному капіталі зростала впродовж досліджуваного періоду: з 51,6% у 2019р. до 93,1% на кінець 2023р., тобто в 2019р. половину власного капіталу банку становив його статутний капітал, тоді як внаслідок зменшення сукупної величини власного капіталу в 2023р. статутний фонд вже становив більше 90% усіх власних коштів.

Другим за роллю у формуванні власного капіталу банку є його резервний фонд або загальні резерви банку, що формується за рахунок щорічних відрахувань банку з його чистого прибутку в розмірі не менше 5%. Загалом обсяги резервного фонду АТ «Правекс банк» за досліджуваний період не змінювалися й становили 1332 млн грн, що пояснюється збитковою діяльністю банку й неможливістю проведення вищезазначених відрахувань з прибутку. При цьому питома вага резервного фонду у власному капіталі банку суттєво зросла за досліджуваний період.

Складовою власного капіталу досліджуваного банку є також емісійні різниці, що виникають внаслідок перевищення ринкової ціни банківських акцій над їх номінальної вартістю під час розміщення на фондовому ринку. Обсяги емісійних різниць також не зазнавали суттєвих змін і становили 4660 млн грн, що більш як вдвічі перевищувало величину власного капіталу банку.

Резерви переоцінки основних засобів і нематеріальних активів, утворюються внаслідок дозволеного проведення банком переоцінки своїх фіксованих активів зі зміною їхньої ринкової вартості, а також за рахунок довгострокового володіння деякими активами, показаними у балансі за первинною вартістю їхнього придбання. Результати таких операцій відображаються у банківському балансі як резерв переоцінки і зараховуються до складу регулятивного капіталу банку в розмірі,

визначеному оцінною комісією та підтвердженому аудитором за умови проведення оцінювання майна з визначенням ринкової або поточної вартості витрат на основі використання порівняльного чи витратного підходів. Як видно з табл. 2.2, розмір резервів переоцінки коливався за досліджуваний період в межах 210-310 млн грн, тоді як їх частка у власному капіталі зростала щорічно з 11% на кінець 2019р. до 30% на кінець 2023р. Варто зауважити, що переоцінка основних засобів вважається одним із найбільш поширеним методом «роздування» власного капіталу банку, але в АТ «Правекс банк» немає потреби саме в такому нарощенні власного капіталу.

Нерозподілений прибуток є доволі специфічним елементом власного капіталу банку, адже виконує неоднозначну роль: одночасно є, і результатом діяльності банку, і джерелом нарощення власного капіталу, і способом забезпечення капіталізації. Врето звернути увагу, що впродовж досліджуваного нами періоду АТ «Правекс банк» отримував збитки, а не прибутки, обсяги яких були для банку суттєвими й призводили загалом до зменшення його власного капіталу. Так, на кінець 2023р. збитки банку сягнули 4840,7 млн грн, що на 1000 млн грн більше порівняно з даними 2019р. Відтак, зазначимо, що нерозподілений прибуток не є джерелом нарощення власного капіталу для досліджуваного банк.

Підсумовуючи відзначимо, що АТ «Правекс банк» на сьогодні має необхідний обсяг власного капіталу, але якість його формування потребує негайного покращення (усунення збиткової діяльності). Окремі складові власного капіталу (статутний капітал, резервний фонд, емісійні різниці) впродовж досліджуваного періоду не змінювалися, що негативно відображається на його обсягах і здатності банку виконувати економічні нормативи. Крім того, ці складові й відсутність прибутку не можуть вважатися джерелами поповнення власного капіталу для банку.

2.2. Аналіз достатності власного капіталу як інструмента управління банком

Для проведення обґрунтованої оцінки власного капіталу банківської установи критично важливим є детальний аналіз його достатності. Визначення рівня капітальної адекватності має фундаментальне значення не лише для оцінки фінансової стійкості окремого банку, а й для забезпечення надійності всієї банківської системи країни. Національний банк України зобов'язаний здійснювати системний моніторинг достатності власного капіталу банків, що слугує основою для ухвалення стратегічних рішень щодо модернізації та оптимізації банківської структури. Процес оцінки достатності капіталу базується на здатності банківської установи використовувати власний капітал для поглинання несподіваних ризиків та нейтралізації можливих втрат, що сприяє забезпеченню її фінансової стабільності. При цьому розрахунки враховують різні види ризиків, зокрема кредитний, ринковий та операційний.

Регулятивний капітал є ключовим фінансовим показником банківської діяльності, основна функція якого полягає у нейтралізації потенційних негативних наслідків, спричинених різними видами ризиків, що виникають у процесі функціонування банківських установ. Він відіграє вирішальну роль у забезпеченні фінансової стійкості банку, підтриманні стабільності його операцій та захисті вкладників, слугуючи фундаментом надійності всієї банківської системи.

На сьогодні в практиці діяльності вітчизняних для достатність власного капіталу оцінюється за рекомендаціями Базельського комітету з банківського нагляду, які в певній мірі імплементовані в банківське законодавство нашої держави, зокрема в Інструкції про регулювання діяльності банків в Україні в останній редакції, де запроваджено поняття і порядок визначення регулятивного капіталу банку, його складових (основного й додаткового капіталу), а також перелік нормативів капіталу,

буферів капіталу й нормативні їх значення, які є обов'язковими до виконання для банків.

Регулятивний капітал банку визначається шляхом обчислення різноманітних статей власного капіталу відповідно до нормативних вимог. Загалом склад регулятивного капіталу банку подано на рис. 2.3.

Рисунок 2.3 - Елементи регулятивного капіталу банку*

*Примітка. Побудовано автором на основі опрацювання [11; 23; 51].

В Положенні НБУ №196 «Про порядок визначення банками України розміру регулятивного капіталу» від 28.12.2023р. передбачено, що регулятивний капітал складається в банків з капіталу першого та капіталу другого рівнів із детальним висвітленням порядку їх обчислення [40]. Оскільки нові вимоги до банків щодо визначення номативів капіталу були

запровадженні в 2024р., то оцінку достатності власного капіталу як інструмента управління банком ми будемо проводити за трьома нормативами капіталу: Н1, Н2 і Н3. По суті, величина регулятивного капіталу є першим нормативом капіталу (Н1), нормативне значення якого не повинно бути менше, ніж 200 млн грн. Крім величини регулятивного капіталу банки повинні були дотримуватися нормативів достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) і нормативу достатності основного капіталу (Н3: нормативне значення – більше 7%) [23].

Нагадаємо, що норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу є ключовим індикатором фінансової стійкості банку, який відображає його здатність своєчасно та в повному обсязі виконувати зобов'язання, що виникають унаслідок торговельних, кредитних та інших фінансових операцій. Вищий рівень цього показника свідчить про те, що основний фінансовий тягар ризиків несе сам банк та його акціонери, тоді як його зниження означає підвищення ризику для кредиторів і вкладників. Таким чином, норматив достатності капіталу є критичним інструментом управління ризиками, що забезпечує баланс між інтересами банківських установ, інвесторів та клієнтів. Крім того, норматив адекватності регулятивного капіталу визначається на основі співвідношення величини регулятивного капіталу з активами, зваженими за рівнем їх кредитного ризику, що теж є доволі специфічним обчисленням, яке в подальших нововведеннях збереглося НБУ й отримало назву експозиція під ризиком.

Норматив достатності основного капіталу (Н3) характеризує фінансову стійкість банку та визначається як відношення основного капіталу до загального обсягу ризику, що включає активи та позабалансові зобов'язання, зважені на відповідні коефіцієнти кредитного ризику. Зауважимо, що норматив Н3 відрізняється від норматива Н2 лише тим, що з активами, зваженими на ступінь кредитного ризику співставляється не весь регулятивний капітал банку, як в нормативі Н2, а лише його одна складова – основний капітал.

Отже, для ефективного здійснення управління достатністю власного капіталу вважаємо за необхідне оцінити адекватність сформованого власного капіталу АТ «Правекс банк» активним операціям, які ним здійснювалися за 2019-2023рр. Розглянемо наскільки даний банк був спроможний виконувати нормативи щодо достатності власного капіталу (рис. 2.4).

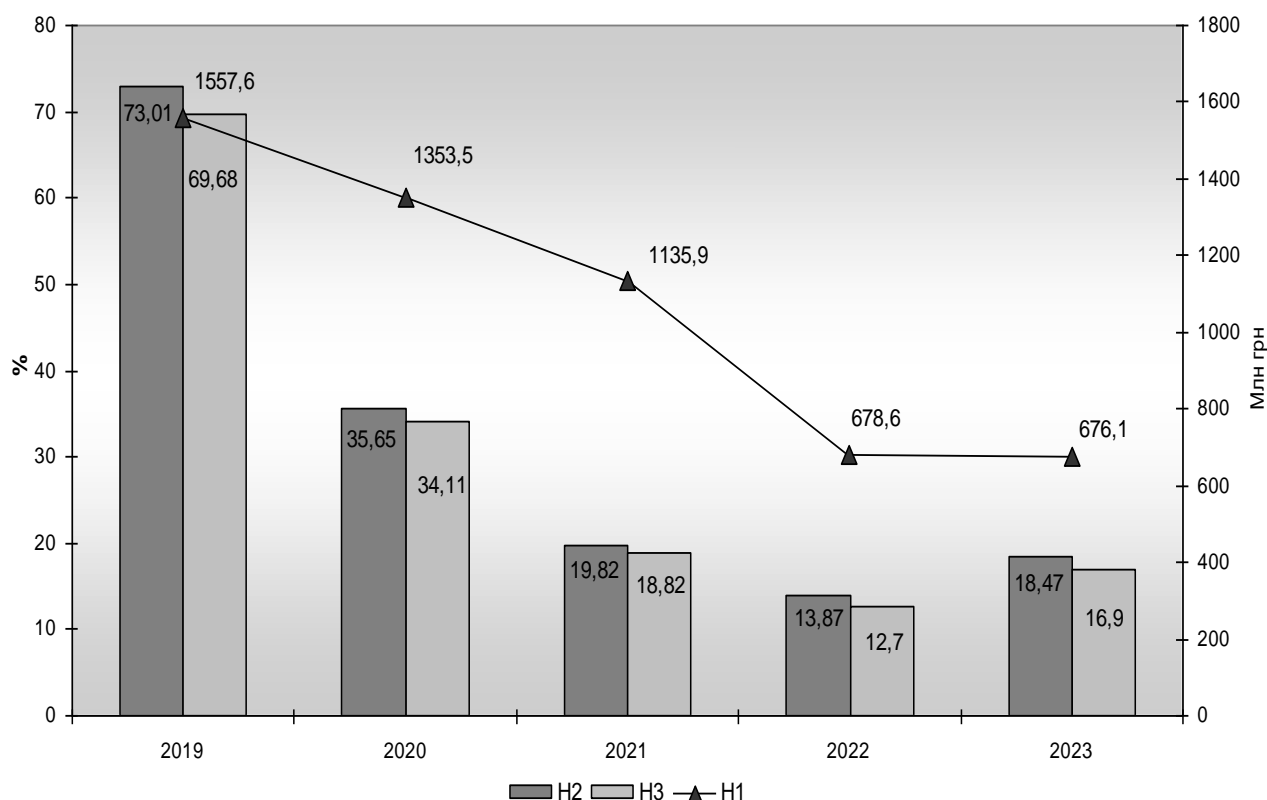

Рисунок 2.4 – Нормативи капіталу АТ «Правекс банк» у 2019-2023рр.*

*Примітка. Побудовано автором на основі фінансової звітності банку [36].

Як видно з рис. 2.4, АТ «Правекс банк» виконував нормативи капіталу за досліджуваний період, зокрема усі фактичні значення нормативів Н1, Н2 і Н3 значно перевищують встановлені обов'язкові межі. Лише в 2022р. з початком військової агресії спостерігаються найнижчі значення нормативів капіталу до їх нормативних значень, особливо щодо нормативів Н2 і Н3. Загальна тенденція починаючи з 2019р. спадна: відбулося суттєве зниження значень нормативів капіталу внаслідок збиткової діяльності банку, про що ми вже зазначали в підрозділі 2.1. Позитивним фактом є незначне

збільшення обсягів регулятивного капіталу (Н1) і нормативів достатності регулятивного і основного капіталу банку (Н2 і Н3) на кінець 2023р. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3. Нормативи капіталу АТ «Правекс банк» та їх динаміка у 2019-2023рр.*

Нормативи	Нормативне значення	2019р.	2020р.	2021р.	2022р.	2023р
Н1, млн грн	<i>більше 200,0</i>	1557,6	1353,5	1135,9	678,6	676,1
Динаміка, %	-	-	86,9	83,9	59,7	99,6
Н2, %	<i>більше 10%</i>	73,01	35,65	19,82	13,87	18,47
Динаміка, %	-	-	48,6	55,6	70,0	133,1
Н3, %	<i>більше 7%</i>	69,68	34,11	18,82	12,70	16,90
Динаміка, %	-	-	48,9	55,2	67,4	133,1

*Примітка. Обчислено і складено автором на основі офіційних даних банку [36].

Як видно з наведених у табл. 2.3 даних, регулятивний капітал АТ «Правекс банк» (норматив Н1) має чітко виражену тенденцію до зменшення за 2019-2023рр., зокрема станом на кінець 2023р. його розмір становив 676,1 млн грн, що, звичайно, більше за нормативне значення (200 млн грн), але порівняно з 2022р. менше на 0,4%, а порівняно з 2019р. менше більш як удвічі. Для виявлення причин таких змін вважаємо за необхідне проаналізувати динаміку змін основних складових регулятивного капіталу, які використовуються для його обчислення.

Як свідчать наведені в табл. 2.4 дані, в досліджуваного банку активи представлені не всіма групами кредитного ризику, зокрема, наявні активи, які будуть зважуватися за рівнем кредитного ризику для обчислення величини регулятивного капіталу груп першої (ризик 0%), третьої (ризик 20%), шостої (ризик 50%) та восьмої (ризик 100%). Так, за досліджуваний період в 1,6 разу зросли неризикові активи (перша група), майже втричі збільшились активи банку з рівнем ризику 20% і у шість разів зросли банківські активи з рівнем ризику 50%, тоді як високоризикові активи за обсягами майже не змінилися – зростання лише на 1,3%.

Таблиця 2.4. Динаміка регулятивного капіталу АТ «Правекс банк» в розрізі складових у 2019-2023рр.*

Нормативи	Роки					Динаміка 2023/2019, %
	2019	2020	2021	2022	2023	
Регулятивний капітал, в тому числі:	1557,6	1353,5	1135,9	678,6	676,1	43,4
- основний капітал	1486,6	1295,0	1078,65	621,4	618,8	41,6
- додатковий капітал	70,9	58,5	57,3	57,3	57,3	80,8
Активи, зважені за ризиком, в тому числі:	2198,1	3833,3	5401,5	4399,0	2752,9	125,2
- I група: 0%	3804,0	5286,6	3431,0	3798,7	6336,2	166,6
- III група: 20%	621,6	880,3	579,5	2088,6	1839,1	295,9
- VI група: 50%	105,4	269,2	883,4	744,8	676,4	641,7
- VIII група: 100%	2021,1	3522,6	3872,4	3608,9	2046,9	101,3
Непокритий кредитний ризик	118,3	93,1	121,0	86,0	57,2	48,4
Мінімальний операційний ризик	-	-	431,6	431,2	863,2	-

*Примітка. Обчислено і складено автором на основі офіційних даних банку [36].

Загалом, обсяг активів банку, зважених за ризиком зростав у 2019-2022рр. У 2023р. відбулося зменшення обсягів таких активів майже вдвічі порівняно з 2022р., а проти 2019 – збільшення на 25,2%. Варто також зазначити, що АТ «Правекс банк» має ще непокритий кредитний ризик в розмірі 57,2 млн грн на кінець 2023р., що є найнижчим значенням за досліджуваний період. А з 2021р. банк визначає ще й величину мінімального операційного ризику, обсяг якої збільшився вдвічі на кінець звітнього року і становив 863,2 млн грн.

В складі регулятивного капіталу левову частку становить основний капітал банку – більше як 90%, тоді як додатковий капітал складає близько 1%. Так, на кінець звітнього року, основний капітал АТ «Правекс банк» становив 618,8 млн грн, що майже на 50% менше, ніж на кінець 2019р. Величина додаткового капіталу не змінювалася, починаючи з 2021р. й становила лише 57,3 млн грн на кінець 2023р, що на 20% менше, ніж у 2019р. Динаміка зазначених елементів регулятивного капіталу показана на рис. 2.5.

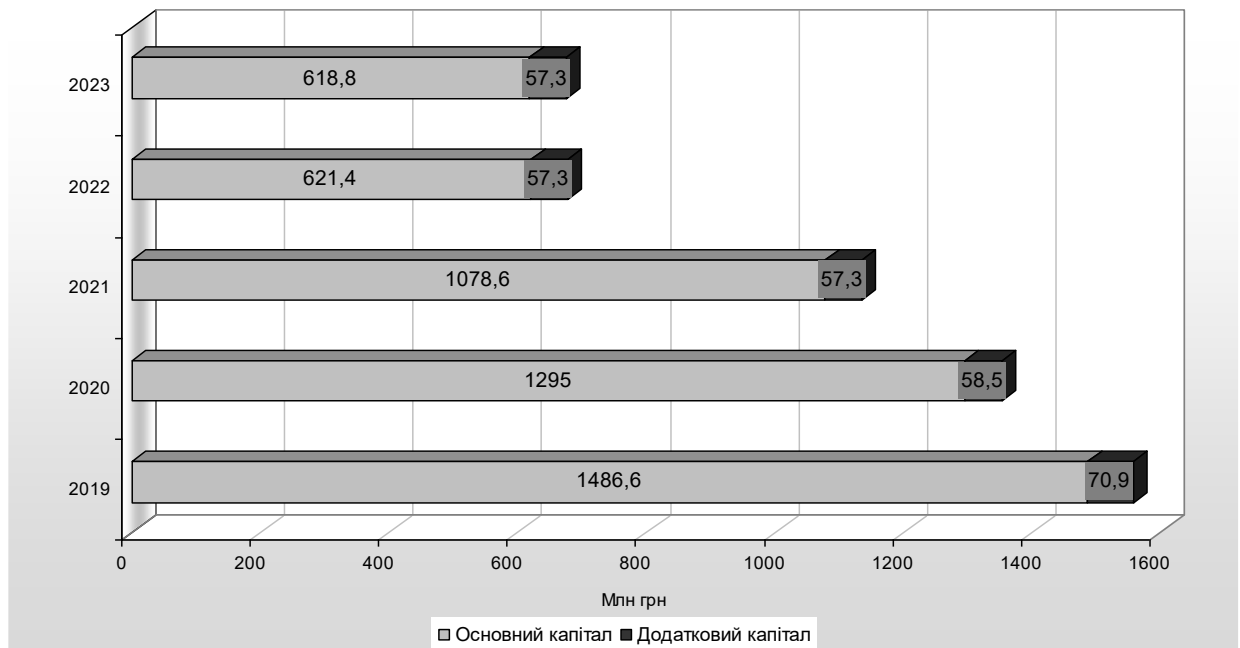

Рисунок 2.5 – Динаміка основного й додаткового капіталу АТ «Правекс банк» у 2019-2023рр.*

*Примітка. Побудовано автором на основі фінансової звітності банку [36].

Оскільки основний капітал є головним елементом у формуванні величини регулятивного капіталу, то вважаємо за необхідно розглянути та проаналізувати його склад і динаміку за допомогою табл. 2.5.

Таблиця 2.5. Динаміка основного капіталу АТ «Правекс банк» за елементами у 2019-2023рр.*

Нормативи	2019р.	2020р.	2021р.	2022р.	2023р.
Регулятивний капітал	1557,6	1353,5	1135,9	678,6	676,2
Основний капітал	1486,6	1295,0	1078,6	621,4	618,8
<i>Динаміка, до попереднього року, %</i>	-	87,1	83,2	57,6	99,6
Статутний капітал	979,1	979,1	979,1	979,1	979,1
Емісійні різниці	4600,4	4600,4	4600,4	4600,4	4600,4
Загальні резерви	1332,1	1332,1	1332,1	1332,1	1332,1
Зменшення основного капіталу:	4094,2	4600,4	4502,3	4959,5	4962,0
<i>Динаміка, до попереднього року, %</i>	-	112,4	97,8	110,1	100,1
- збитки минулих років	3775,0	3889,3	4066,6	4332,8	4747,8
<i>Динаміка, до попереднього року, %</i>	-	103,0	104,6	106,5	109,6
- інвестиції в нематеріальні активи	101,4	150,0	150,0	154,6	111,1
<i>Динаміка, до попереднього року, %</i>	-	147,9	100,0	103,0	71,9
- збитки поточного року	217,7	279,3	279,3	467,0	96,7
<i>Динаміка, до попереднього року, %</i>	-	147,9	100,0	103,0	71,8

*Примітка. Обчислено та складено автором на основі офіційних даних [36].

Нагадаємо, що при визначенні величини осовного капіталу банку включаються такі елементи, як: статутний капітал, емісійні різниці та

загальні резерви. Крім цього ще враховується такий специфічний елемент, як зменшення основного капіталу. Основний капітал АТ «Правекс банк» зменшується при обчисленні на величину збитків минулих років та інвестицій банку в нематеріальні активи.

Як видно з даних табл. 2.5, загальна величина зменшення основного капіталу досліджуваного банку становить на кінець 2023р. найбільше значення за п'ять років – 4962 млн грн., що майже відповідає величині емісійних різниць і в 5 разів більше, ніж величина статутного капіталу банку. Порівняно з 2019р. відбулося збільшення цієї складової основного капіталу банку на 20%. Найбільший негативний вплив на зменшення обсягів основного та регулятивного капіталів мають збитки минулих років і поточного року, які унеможливають нормальне виконання банком не лише нормативів капіталу, а й інших економічних нормативів. Інвестиції банку в нематеріальні активи були на одному рівні впродовж 2022-2022р. – 250 млн грн., але в 2023р. зменшилися до 111 млн грн, що майже відповідає рівню 2019р.

Відтак, варто зауважити, що наявні збитки минулих і поточного років суттєво впливають на виконання банком нормативів достатності власного капіталу, зменшуючи величину регулятивного капіталу АТ «Правекс банк». Такі тенденції можуть мати негативні наслідки і в наступні роки, адже НБУ суттєво посилив вимоги до складових та порядку їх обчислення та включення до регулятивного капіталу.

Зазначимо також, що система нормативів, що регулюють капітал банків, включає вимогу щодо формування капітальних буферів, зокрема буфера запасу (консервації) капіталу та контрциклічного буфера. Ці буфери створюються банком понад встановлене нормативне значення достатності основного капіталу (НЗ) і слугують додатковим захисним механізмом для підвищення фінансової стійкості банківської установи. Мінімальний розмір буфера запасу (консервації) капіталу становить 2,5% від загального обсягу ризику. Рішення щодо початку формування буфера та графіка його

поступового досягнення ухвалюється Правлінням Національного банку України [23]. Інформація про відповідні рішення заздалегідь оприлюднюється на офіційному вебресурсі Національного банку, що забезпечує прозорість регуляторної політики у сфері банківського нагляду.

Починаючи з 2024 р., структура власного капіталу українських банків поступово приводиться у відповідність до міжнародних стандартів, що передбачає комплексну модернізацію регуляторних вимог. Ключовими змінами стали вже [23]:

1. Впровадження трирівневої структури власного капіталу банку, яка включає:

- основний капітал 1-го рівня (найбільш стійкі елементи капіталу, що повністю поглинають збитки);
- додатковий капітал 1 рівня (додаткові джерела фінансування, що можуть бути використані для підтримки фінансової стабільності);
- капітал 2-го рівня (менш ліквідні, але важливі ресурси, що забезпечують фінансову гнучкість банку).

2. Посилення вимог до складових капіталу та порядку його коригування, що підвищить прозорість структури власного капіталу банків.

3. Запровадження додаткових «пруденційних фільтрів», які спрямовані на очищення капіталу від елементів, що не здатні ефективно поглинати збитки та не забезпечують належного рівня фінансової стійкості.

4. Введення коефіцієнта левериджу, який визначатиме вимоги до достатності капіталу виходячи із загального обсягу активів банку, без застосування коефіцієнтів зважування на ризик.

Однозначно, що такі реформи наближають українську банківську систему до стандартів Базеля III, сприяючи підвищенню її стійкості та адаптивності до сучасних викликів фінансового ринку.

Отже, наведемо основні показники достатності власного капіталу АТ «Правекс банк» з врахуванням цих нововведень у 2024р. [36]:

- Регулятивний капітал	1562 млн грн;
- Капітал 1-го рівня	1560,5 млн. грн;

- Капітал 2-го рівня	1,5 млн. грн;
- Норматив достатності регулятивного капіталу	38,8 млн. грн;
- Норматив достатності капіталу 1-го рівня	38,77 млн. грн;
- Норматив достатності основного капіталу першого рівня	38,77 млн. грн;
- Активи, зважені за ступенем кредитного ризику	2847,7 млн. грн;
- Мінімальний розмір операційного ризику	1102,3 млн. грн;
- Мінімальний розмір ринкового ризику	88,1 млн. грн;
- Непокритий кредитний ризик	12,7 млн. грн;

На рис. 2.6. подано структуру активів, зважених за рівнем кредитного ризику станом на кінець 2024р., де суттєву перевагу має наризикова група банківських активів з нульовим рівнем кредитного ризику.

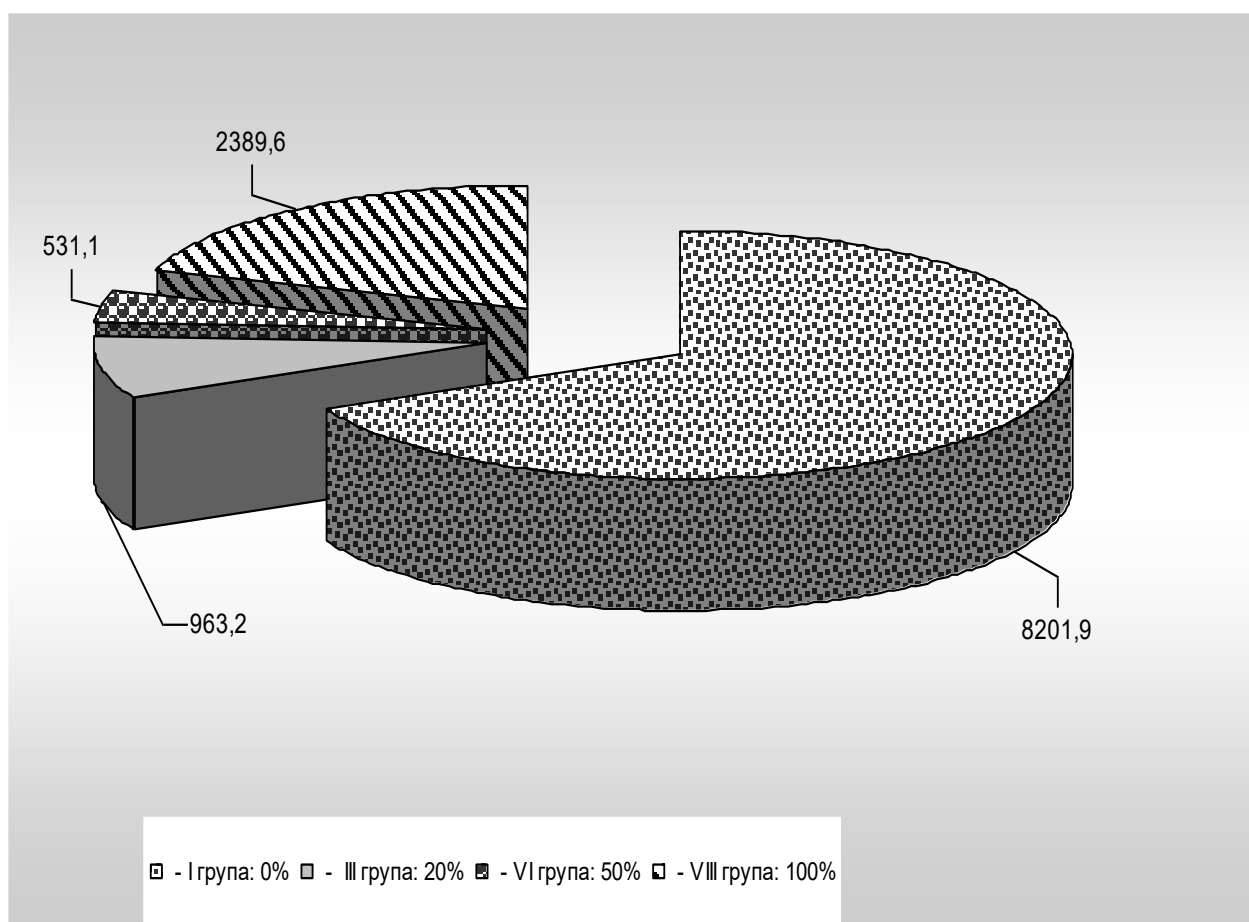

Рисунок 2.6 – Активівм, зважених за кредитним ризиком, АТ «Правекс банк» у 2024р.*

*Примітка. Побудовано автором на основі фінансової звітності банку [36].

Доцільно також звернути увагу й на сукупну експозиції даного банку під ризиком, яку обчислюють вже на кінець 2024р. Її значення являє собою сукупність активів банку, зважених за рівнем кредитного ризику (рис. 2.7)

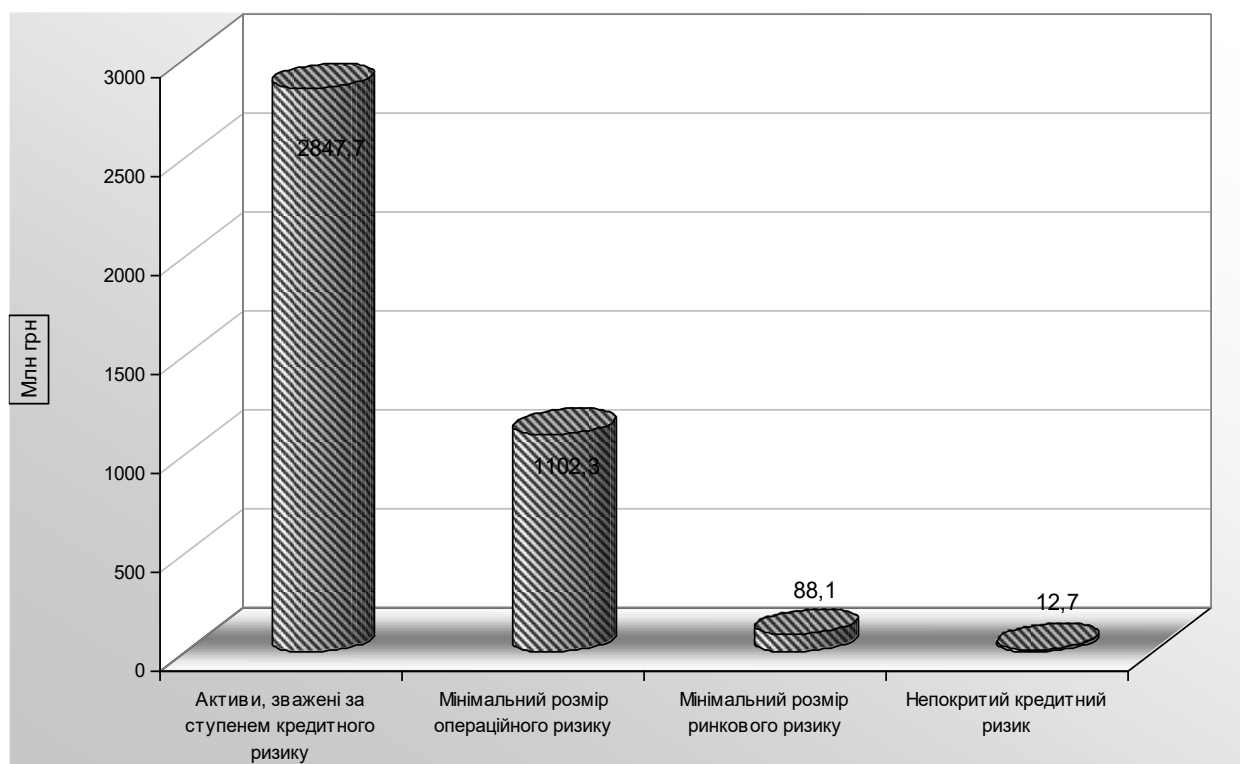

Рисунок 2.7 – Сукупна експозиція під ризиком АТ «Правекс банк» у 2024р.*
 *Примітка. Побудовано автором на основі фінансової звітності банку [36].

Як видно з рис. 2.7, найбільшу частку в сукупній експозиції під ризиком становлять активи банку, зважені за ступенем кредитного ризику, далі вдічі меншою є мінімальна величина операційнооризику банку й незначною є мінімальна величина операційного ризику та величина непокритого кредитного ризику банку.

Отже, підсумовуючи вищевикладене відмітимо, що якісне впровадження міжнародних норм банківського регулювання та нагляду забезпечує проведення всебічної оцінки достатності власного капіталу АТ «Правекс банк» та сприяє вчасному виявленню надмірних ризиків, дефіциту капіталу або недоліків управління. Кризові явища останніх десятиліть викликали значний резонанс на світових та національних фінансових ринках, поставивши на порядок денний питання впровадження ефективних інструментів оцінки достатності власного капіталу банків.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДОСТАТНІСТЮ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ АТ «ПРАВЕКС БАНК»

3.1. Напрями забезпечення якісного управління достатністю власного капіталу банку

Забезпечення якісної оцінки достатності (адекватності) капіталу банку в умовах воєнного стану доцільно розглядати у площині: 1) дотримання вимог до якості та структури регулятивного капіталу банку; 2) удосконалення підходів до розрахунку зважених за ризиком активів. Таким чином, при розробленні рекомендацій з удосконалення методики оцінки достатності капіталу, виходячи з найбільш повного наближення вітчизняної практики до Базельських угод, зосередимо увагу на доцільності:

- коригування вимог до якості та структури регулятивного капіталу банків;
- удосконалення підходів до оцінки фактичного стану ризикованості активів, які б відповідали функціонуванню українських банків;
- запровадження внутрішньої оцінки достатності капіталу банку з метою забезпечення покриття всіх суттєвих ризиків банківської установи та посилення наглядової складової і наближення її до міжнародних стандартів.

Під час еволюції регуляторних норм достатності капіталу змін зазнавали не лише мінімальні вимоги оцінки достатності капіталу банків, але також впроваджувалися та зміцнювалися інші підходи оцінки, такі як наглядові процедури та методи оцінки капіталу для покриття значущих ризиків кожного окремого банку. Це включає посилений нагляд за розрахунком капіталу на індивідуальній основі, управління ризиками, корпоративне управління, прийняття та агрегування ризиків, а також впровадження стрес-тестів.

Отже, у контексті оцінки достатності капіталу в умовах ринкової невизначеності, що виражається у кризових явищах, які притаманні вітчизняній економіці, зокрема через світову пандемію COVID-19, воєнні дії, валютні коливання, на нашу думку, варто звернути детальнішу увагу на два основні принципи системи нагляду та оцінки капіталу Базельських угод, а саме: Принцип 1, що передбачає комплексний процес оцінки і виміру внутрішніх потреб банку в капіталі (ІСААР), і Принцип 2 - здійснення наглядовими органами процесу наглядових перевірок та оцінки (SREP) [50; 51].

При цьому ІСААР виступає не кількісним нормативом, а системою заходів з виявлення, оцінки й управління ризиками, включаючи нагляд правлінням банку і спостережною радою банківської установи. Звіт ІСААР відображає результати процесу оцінки банком потреб в капіталі для покриття всіх суттєвих ризиків. Основна мета ІСААР - забезпечити адекватність капіталу для покриття поточних та потенційних ризиків на постійній основі та зміцнити фінансову стабільність кожного банку. Впровадження системи ІСААР спрямоване на підвищення стабільності банківських установ і банківської системи загалом, пошуку ефективних методів управління значними ризиками та об'єктивної оцінки системних ризиків, що накопичуються в банківському секторі через макроекономічну невизначеність і волатильність ринку.

Одним з ключових завдань ІСААР є визначення повного спектру ризиків, які можуть виникнути в процесі діяльності банку, як реалізованих (ринкових, операційних, кредитних та інших ризиків), так і потенційних (нових видів або додаткових розмірів ризиків, що можуть з'явитися в ході реалізації стратегії розвитку банку). Основні вимоги ІСААР включають розрахунок внутрішнього (економічного) капіталу, тобто додаткової внутрішньої оцінки капіталу, необхідної для покриття ризиків з урахуванням індивідуального профілю ризику банку, що лежить в основі внутрішньої оцінки Компонента II Базельських угод.

Тому вважаємо, що розроблення нормативно-правових документів із запровадження і реалізації внутрішньої оцінки достатності капіталу банків повинно базуватися на зазначених принципах з урахуванням особливостей функціонування вітчизняної банківської системи і діяльності банків.

Основними складовими елементами ІСААР мають бути: планування і бюджетування капіталу, виявлення ризиків і схильності до ризику, оцінка значущості ризиків, стрес-тестування, агрегування ризиків, розподіл капіталу, співвідношення регулятивного і внутрішнього (економічного) капіталів, моніторинг рівня ризиків і рівня капіталу, створення відповідного пакета звітності та контрольні процедури.

Запровадження комплексної оцінки внутрішніх потреб банку в капіталі (ІСААР) потребує: 1) документального підтвердження оцінки ризиків та оцінки потреби нарощення капіталу для їх покриття; 2) наявності політики управління і належних процедур, спрямованих на забезпечення якісного визначення, вимірювання і звітування про всі суттєві ризики, що потребують покриття капіталом; 3) зіставлення рівня капіталу з поточним та очікуваним рівнями ризику відповідно до ризик-апетиту установи; 4) урахування стратегії банку та бізнес-моделі при визначенні цілей нарощення капіталу для покриття ризиків; 5) проведення внутрішнього контролю, нагляду та аудиту для забезпечення цілісності загального процесу управління ризиками.

Вважаємо, що у процесі проведення ІСААР з метою зіставлення достатності капіталу з ризиками, притаманними установі, банки можуть використовувати такі методи [4]:

- порівняння рівнів власного капіталу з регуляторними стандартами і галузевими даними;
- оцінка та аналіз виявлених концентрацій ризику у кредитних та інших видах діяльності;
- використання поточних і бажаних рейтингів кредитних агентств, у разі використання;

- прогнозування потенційних несприятливих подій на основі історичного досвіду як самої установи, так і ринкового середовища, а також використання неісторичних сценаріїв.

Ефективний процес планування капіталу вимагає, щоб банк оцінював як ризики, на які він наражається, так і процеси управління ризиками з метою проведення якісного адміністрування і зменшення обсягів цих ризиків; а також урахувати потенційний вплив на прибуток та капітал можливих економічних спадів. Водночас планування рівня капіталу має враховувати можливість виникнення потенційних складнощів із залученням додаткових власних ресурсів під час спаду чи інших стресових періодів.

Процес внутрішньої оцінки капіталу в основному має бути зосереджений на підтримці його достатності на постійній основі в середньостроковій перспективі з урахуванням двох головних аспектів, а саме: нормативних вимог та економічної доцільності. Нормативні вимоги передбачають [4]:

- дотримання на постійній основі всіх регуляторних і наглядових вимог до капіталу;
- для середньострокових прогнозів (часовий проміжок - щонайменше три роки) забезпечення постійного виконання: мінімального рівня капіталу за базовим і несприятливим сценаріями; урахування всіх матеріальних ризиків;
- урахування впливу майбутніх змін у нормативно-правовій базі і засадах бухгалтерського обліку.

Економічний аспект запровадження таких змін для банку має виражатися в тому, що:

- усі ризики, які можуть призвести до економічних втрат і вплинути на економічну стабільність банку, повинні бути покриті капіталом;
- концепція достатності капіталу враховує справедливу вартість інструментів;
- адекватні, послідовні і незалежно проведені методи оцінки ризиків;

- кількісна оцінка ризиків, що здійснена в поточний час, визначає оцінку ризиків у середньостроковій перспективі з урахуванням майбутніх змін;
- внутрішні показники, ліміти і управлінські фонди (буфери) капіталу, визначаються банком залежно від бізнес-моделі, ризик-апетиту і профілю ризику.

До переваг концепції ІСААР слід віднести такі чинники: власний внутрішній комплекс заходів банку з виявлення, оцінки та моніторингу ризиків; забезпечується його взаємозв'язок з вимогами до капіталу і забезпечується взаємозв'язок оцінки ризиків і капіталу з плануванням діяльності та ведення бізнесу, формуванням стратегії розвитку.

Водночас, нашу думку, ще існує значна кількість неврегульованих питань запровадження ІСААР та SREP у національну банківську практику. Так, не існує єдиного підходу до імплементації ІСААР та SREP. З цією метою виділимо низку ключових аспектів і типових викликів, з якими може зіштовхнутися НБУ в процесі запровадження і проведення ІСААР та SREP, а саме: щодо ІСААР [51; 52]:

- для банків досить важливо, щоб основні вимоги до ІСААР були формалізовані та чітко викладені;
- запровадження стандартизованого формату звіту для ІСААР є позитивною практикою, однак формалізація не повинна відбуватися за рахунок зменшення гнучкості - банк повинен мати можливість описати всі аспекти процесу у вільній формі;
- ІСААР повинен застосовуватися з урахуванням принципу пропорційності;
- планування капіталу з урахуванням прогнозованих умов є ключовим елементом ефективного ІСААР, план повинен мати виражену мету, заданий термін і містити інформацію про відповідальну особу;
- вимоги ІСААР зазвичай застосовуються на консолідованій основі, тому доцільно окремо розглянути питання застосування регулятивних норм для дочірніх банків іноземних груп;

- НБУ повинен мати повноваження встановлювати вимоги до нормативу достатності капіталу вище від мінімального рівня.

Сьогодні складно передбачити, що повинно стати драйвером упровадження всіх вимог ІСААР: відповідність регуляторним вимогам або прагнення банків удосконалити свої внутрішні процеси. Одночасно існує ризик формального підходу до реалізації ІСААР, а такий формальний підхід може не тільки не дати очікуваного наглядовими органами ефекту, а й мати деякі негативні наслідки.

Для розв'язання цієї проблеми, на наш погляд, НБУ варто запровадити практику, спрямовану на інформування про переваги ІСААР для банків, та інформувати їх про свої плани і механізми перевірки ІСААР. Таким чином, на основі проведеного аналізу і розроблених рекомендацій вважаємо, що в умовах ринкової невизначеності банки зобов'язані на постійній основі підтримувати рівень власного капіталу, достатній для одночасного дотримання:

- мінімальних значень нормативів достатності базового капіталу першого рівня, капіталу першого рівня, регулятивного капіталу;
- рівня капіталу, розрахованого за результатами внутрішнього процесу оцінки достатності капіталу (ІСААР) з урахуванням оцінки всіх суттєвих ризиків, притаманних банку;
- значень нормативів достатності базового капіталу першого рівня, капіталу першого рівня, регулятивного капіталу, визначених регулятором за результатами процесу наглядових перевірок та оцінок ;
- комбінованого буфера капіталу (буфера консервації, контрциклічного буфера і буфера системної важливості).

У майбутньому це дасть можливість нівелювати можливі втрати, що можуть виникати в умовах стресових станів, без порушень нормативу достатності капіталу.

3.2. Перспективи визначення економічного капіталу в управлінні банком

Основні вимоги використання оцінки і виміру внутрішніх потреб банку в капіталі (ІСААР) включають розрахунок внутрішнього (економічного) капіталу, тобто здійснення додаткової внутрішньої оцінки власного капіталу, необхідного для покриття ризиків з урахуванням індивідуального профілю ризику банку.

У використанні банком концепції економічного капіталу в діяльності можна виокремити три напрями: 1) економічний капітал для здійснення окремої операції на ринку; 2) граничний економічний капітал для портфеля банківських операцій; 3) сукупний економічний капітал для банку загалом. Розглядаючи перший напрям, зазначимо, що величина економічного капіталу банку буде визначатися як обсяг власного капіталу, необхідного для покриття очікуваних і неочікуваних ризиків незалежно від інших здійснюваних банком операцій. Гранична величина економічного капіталу (другий напрям) визначається як приріст економічного капіталу при включенні до портфеля банку певних операцій або їх виключення (зменшення величини економічного капіталу). Сукупний економічний капітал (третій напрям) являє собою величину власного капіталу для покриття передбачуваних і непередбачуваних ризиків діяльності банку загалом. Зауважимо, що в цьому випадку обчислення економічного капіталу повинно враховувати взаємозалежність усіх ризикових факторів як за різними операціями так і за сферами діяльності банківської установи.

Враховуючи вищевикладене, відмітимо, що економічний капітал має бути об'єктивним параметром діяльності будь-якого банку з чітко визначеною тенденцією до зниження потреби в ньому, що є безпосереднім результатом мінімізації ризиків або їхнього покриття власними доходами. Кожен банк повинен намагатися знизити потребу в економічному капіталі, тобто знизити ризики, які виникають в процесі його діяльності, або покрити

їх власними доходами. Отже, очевидним є те, що найбільш оптимальним для банківських установ буде виявлення всіх можливих ризиків саме на стадії прийняття рішення про здійснення тієї чи іншої операції, а не в процесі її проведення. Лише тоді банки зможуть вчасно мінімізувати ризики з найменшими втратами власного капіталу, зберегти бажаний рівень рентабельності та платоспроможності. Варто наголосити, що модель управління економічним капіталом ні в якому разі не повинна замінювати вже існуючі системи управління ризиками банку, а лише доповнювати їх.

Величина економічного капіталу банку залежить від трьох ключових чинників: схильності до ризику; характеристик банківського портфелю; параметрів та методів оцінки ризиків. Схильність до ризику обумовлює склад та структуру банківського портфелю, параметри якого визначають розподіл ймовірностей отримання прибутків (збитків), що дозволяє розрахувати величину ризиків. Розподіли ймовірностей отримання прибутків (збитків) перебувають під впливом відповідних наборів ризик-факторів, які визначають профіль ризиків за банківським портфелем. При цьому, враховуючи значну кількість вхідних параметрів та складність методів оцінки ризиків, в міжнародній банківській практиці зазвичай використовується підхід, за якого початково проводиться розрахунок індивідуальних компонентів економічного капіталу, а потім їх агрегація (об'єднання в загальну величину в цілому по банку).

Оцінка величини економічного капіталу може здійснюватися за такими рівнями (індивідуальними компонентами): ризиковими позиціями (банківські операції, продукти, послуги), бізнес-напрямком, портфелем, банком в цілому. На практиці, величина економічного капіталу переважно визначається в залежності від сукупності видів ризику по кожній ідентифікованій компоненті. Враховуючи специфіку використовуваних у міжнародній практиці підходів до оцінки величини ризиків банку нами запропоновано механізм визначення економічного капіталу за індивідуальною компонентою (рис. 3.1).

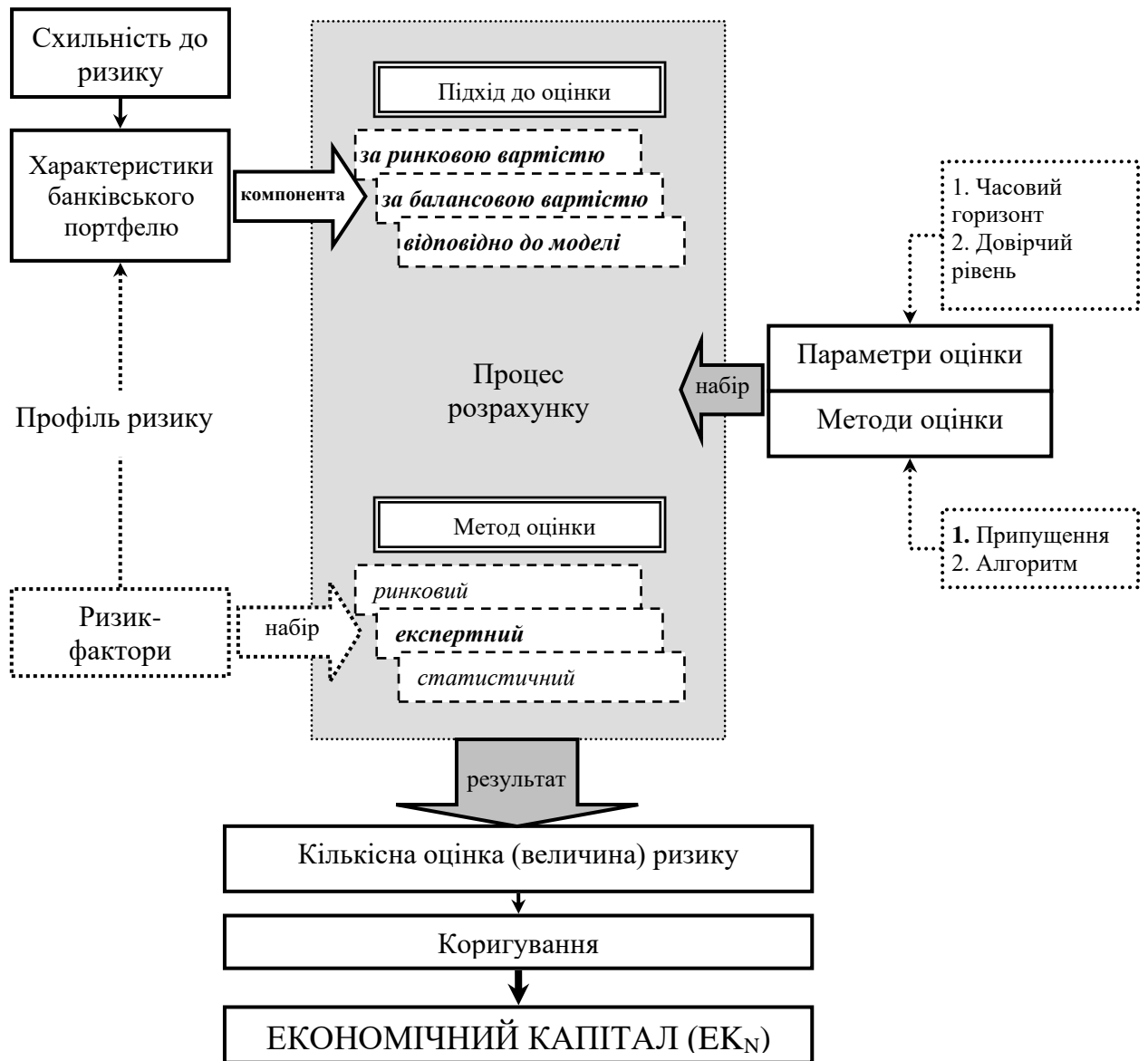

Рисунок 3.5 - Механізм визначення економічного капіталу банку за індивідуальною компонентою*

*Примітка. Розроблено автором на основі [56].

Як видно з рис. 3.1, реалізація запропонованого порядку визначення економічного капіталу банку базується на вхідній інформації кількісного та якісного характеру і передбачає визначення величини ризиків при застосуванні набору методів оцінки (інші назви – показників ризику, мір ризику). У результаті розрахунку встановлюється величина ризиків, яка в подальшому має бути приведена у відповідність до обраного довірчого рівня та визначеного часового горизонту задля забезпечення співставності в оцінках величин економічного капіталу за індивідуальними компонентами.

Дослідження зміни величин ризик-факторів проводиться за допомогою ринкового, експертного та статистичного методів оцінки. Ринковий метод передбачає визначення динаміки ризик-факторів на підставі ринкових даних, експертний – згідно думки авторитетних експертів, статистичний – з використанням математичного апарату.

Існують різні підходи до оцінки компонентів банківських портфелів, найбільш поширеними серед яких є: за ринковою вартістю, за балансовою вартістю та відповідно до моделі. Зупинимось більш детально на зазначених підходах. У процесі визначення величини ризику, підходи до оцінки динаміки компонентів банківських портфелів повинні бути обрані в такий спосіб, щоб надати адекватне уявлення про фінансово-економічний стан банку. За припущення того, що банк може виконати будь-яку операцію за ринковими цінами – доречно застосовувати оцінку за ринковою вартістю.

Підхід за ринковою вартістю є найбільш бажаним для банку. Проте на практиці ринкові ціни часто можуть бути недоступними внаслідок фактичної відсутності інформації. Альтернативним підходом може бути проведення оцінки за допомогою спеціально розробленої банком моделі. Негативним наслідком застосування такого підходу є те, що кінцеві результати включатимуть невизначеність параметрів та моделі. Проте, з точки зору коректності оцінки ризиків, підхід «відповідно до моделі» має більше переваг порівняно з підходом «за балансовою вартістю». При використанні першого підходу можливим є переоцінка або недооцінка потенційної зміни у вартості (доходності), але це, все ж таки, є більш коректним аніж припущення про відсутність потенційних змін. Підхід до оцінки за балансовою вартістю може призводити до значних відхилень між оціненою та фактичною величиною ризиків.

Ключовими параметрами оцінки величини ризику є часовий горизонт та довірчий рівень. Часовий горизонт визначається як період часу, протягом якого оцінено динаміку ризик-факторів та їх вплив на капітал банку. Часовий горизонт залежить від сукупності чинників: ліквідності

інструментів у банківському портфелі; специфіки побудови системи управління банківськими ризиками; конкурентної позиції банку на ринку; прийнятих до розгляду видів ризику; вимог наглядових органів, тощо [44].

Розрахунок величини економічного капіталу банку переважно передбачає використання часового горизонту в 1 рік. З теоретичної точки зору, відповідний часовий горизонт повинен бути визначений в якості періоду часу, який є необхідним для нейтралізації профілю ризику банківського портфелю. Остання може бути реалізована двома способами: шляхом ліквідації портфелю, або за рахунок залучення додаткової величини капіталу [45].

Можлива різниця між часовими горизонтами для різних ризикових позицій банку може призвести до проблеми співставності оцінок ризиків за ними. Проте, на нашу думку, приведення різних часових горизонтів до спільного знаменника не є однозначно правильним рішенням. Використання різних часових горизонтів для різних позицій може бути абсолютно логічним способом моделювання потреби у капіталі у повністю інтегрованій стохастичній моделі розрахунку економічного капіталу, яка враховує всі властиві ризик-фактори. В той же час, у більшості випадків розрахунку величини економічного капіталу різні види ризиків моделюються окремо і в подальшому капітал повинен бути агрегований. Відповідно, для визначення загальної потреби банку у капіталі повинен бути використаний спільний знаменник до різних імовірних часових горизонтів.

Застосування міри ризику потребує попереднього вибору довірчого рівня для розрахунку економічного капіталу. Цільовий кредитний рейтинг (або рівень платоспроможності) банку відіграє важливу роль при виборі довірчого рівня. Зазвичай рейтинг не співпадає з довірчим рівнем 99,9%, що використовується для кредитного та операційного ризиків згідно першої компоненти Базель II або з довірчим рівнем 99% для ринкового ризику. Часто зв'язок між цільовим кредитним рейтингом та вибором довірчого

рівня інтерпретують як величину економічного капіталу, яка необхідна банку для недопущення його банкрутства на обраному довірчому рівні [45].

Встановлення зв'язку між цільовим кредитним рейтингом банку та вибором довірчого рівня є досить складним питанням. Однією з проблем є визначення співвідношень між рейтингами та ймовірностями банкрутств. Отримані співвідношення можуть різнитися залежно від прийнятої рейтинговою агентством шкали. Окрім того, співвідношення в значній мірі може бути спотворене через істотний вплив статистичного шуму, особливо в найвищих рейтингових оцінках, які, по суті, виступають цільовим орієнтиром міжнародно-активних банків. Банки можуть використовувати діапазон довірчих рівнів для подібних цільових рейтингів з наявністю.

У табл. 3.1 наведено співвідношення кредитного рейтингу та ймовірності настання дефолту за шкалою Standard&Poor's (S&P). Відповідно до представленої інформації, за умови визначення кредитного рейтингу корпорації за шкалою S&P на рівні «BBB» очікується, що ймовірність виникнення ситуації неплатоспроможності очікується на рівні 0,29% (тобто у 29 випадках на 10000) протягом наступних 12 місяців.

Таблиця 3.1. Співвідношення кредитного рейтингу та ймовірності настання дефолту для банків за шкалою Standard & Poor's*

Кредитний рейтинг	Ймовірність настання дефолту, %	
	1 рік	10 років
AAA	0,00	0,45
AA	0,01	0,85
A	0,04	1,94
BBB	0,29	6,10
BB	1,20	19,20
B	5,71	33,75

* Примітка: Складено автором на основі [58].

На відміну від прив'язки до цільового кредитного рейтингу, визначення довірчого рівня може залежати від кінцевого користувача інформації. Високі довірчі рівні відображають перспективу їхнього використання зі сторони кредиторів і вкладників, рейтингових агентств, а

також наглядових органів при визначенні необхідної величини капіталу для мінімізації ризику банкрутства банку. З іншої сторони, банки використовують нижчі довірчі рівні для цілей управління, наприклад у процесі розподілу капіталу за бізнесами та індивідуальними позиціями, а також при ідентифікації тих позицій, які є критичними з точки зору доходності в нормальному бізнес-середовищі. Отже, банки зазвичай використовують різні довірчі рівні для різних цілей.

Вибір міри ризику та довірчого рівня суттєвим чином впливає на відносне розміщення капіталу за індивідуальними ризиковими позиціями або портфелями. Фактично, чим більш сконцентрований розподіл втрат у віддаленій хвостовій частині, тим більший капітал повинен бути віднесений на такий розподіл. Таким чином, як вибір міри ризику, так і довірчого рівня справляє стратегічний вплив на діяльність банку.

Варто відмітити, що об'єктивно-суб'єктивна природа ризику банківської діяльності відбивається саме у визначенні економічного капіталу: об'єктивно можливі непередбачувані втрати банку за відповідними операціями захищаються економічним капіталом на суб'єктивно встановленому рівні надійності, що обумовлює можливість використання різних методик розрахунку величини економічного капіталу, які мають інтегровано включати як оцінку об'єктивної невизначеності, так і ставлення до ризику власників банку та його менеджерів. Відтак процедура визначення економічного капіталу має наступні етапи [45]:

- моделювання фінансового ризику у вигляді випадкової величини збитків;
- визначення передбачуваних і непередбачуваних збитків банку;
- визначення величини власного капіталу для покриття передбачуваних збитків;
- вибір методики розрахунку величини власного капіталу для покриття непередбачуваних збитків;
- ідентифікація ставлення банку до ризику та визначення рівня його схильності/несхильності до ризикової діяльності;

- визначення величини економічного капіталу як різниці між капіталом для покриття непередбачуваних збитків і капіталом для покриття передбачуваних збитків.

У банківській практиці набуло широкого поширення визначення величини економічного капіталу під ризиком шляхом моделювання з використанням міри фінансового ризику VAR (Value-at-Risk), що зумовлено такими її привабливими властивостями:

- універсальність: міра ризику може бути застосована для вимірювання більшості фінансових ризиків. За допомогою VAR можна виміряти величину власного капіталу під ринковим, валютним, кредитним і операційним ризиками;
- зручність: вимірювання величини ризику на основі максимальних збитків у межах заданої ймовірності протягом певного часового періоду є найбільш простим та одночасно ємким для фінансово-кредитних установ і регуляторів фінансового ринку;
- інтегральний характер: поєднуються основні складові ризику – збитки, ймовірність (рівень надійності), час і суб'єктивне ставлення до ризику.

Варто зауважити, що при визначенні величини економічного капіталу важливе значення мають об'єктивна невизначеність природи фінансового ризику банку та суб'єктивне ставлення до ризику власників і менеджерів банку. Тому будь-яка застосовувана методика для розрахунку величини економічного капіталу повинна інтегрувати в собі ці два фактори.

Економічний капітал базується на прогностичній оцінці потенційних втрат, а тому більше на потенційному зниженні адекватності капіталу, ніж на традиційному розрахунку. У нових Базельських положеннях визначено два основних підходи до обчислення банківського ризику. Перший підхід – це IRB, який базується на внутрішньобанківських кредитних рейтингах, тобто оцінці кредитного ризику банку, а другий – це AMA, що має в основі основу кількісні і якісні критерії внутрішньобанківської системи вимірювання операційного ризику [55]. Використання підходу

внутрішньобанківських рейтингів передбачає оцінку очікуваних і неочікуваних збитків банку. Неочікувані збитки – це збитки, які можуть виникнути в майбутньому і суму яких на дату балансу достовірно оцінити неможливо, однак які можна оцінити приблизно, з досвіду минулих операцій. Оцінка неочікуваних збитків потрібна для визначення необхідної величини власного капіталу, яка буде потрібна банку в майбутньому для їх компенсації та покриття. Очікувані збитки – це резерви, які сформуються банком для покриття кредитного ризику. Оцінка таких ризиків необхідна для того, щоб визначити, чи не потрібно додатково скоротити регулятивний капітал банку в разі, якщо очікувані збитки перевищують сформований резерв.

Неочікувані збитки оцінюються за допомогою спеціальних формул, рекомендованих Базельським комітетом з банківського нагляду. Функція зважування за ризиком для визначення неочікуваних збитків враховує такі компоненти ризику: ймовірність дефолту (*PD*) – ймовірність настання протягом року подій, що характеризуються як дефолт; збитки при дефолті (*LGD*) – максимально можлива величина втрати активу у відсотках до його вартості в разі настання дефолту; експозиція при дефолті (*EAD*) – облікова вартість активу банку; ефективний строк дії активу (*M*). Варто сказати, що в межах поглибленого підходу IRB значення усіх компонентів ризику банк повинен визначати самостійно за умови дотримання суворих вимог своєї практики ризик-менеджменту [55].

Для оцінки очікуваних збитків (Expected losses – *EL*) використовують таку формулу [45]:

$$EL = EAD \times PD \times LGD, \quad (3.1)$$

де *EAD* – облікова вартість активів банку під ризиком дефолту, у грошовому вимірі;

PD – ймовірність настання дефолту в розрізі видів банківських активів, може набувати значення від 0% до 100%;

LGD – питома вага збитків у разі дефолту, у відсотках до облікової вартості активу.

Зауважимо, що формула (2.1) модифікується для оцінки різних операцій спеціалізованого кредитування банку (проектного, об'єктного, товарного, іпотечного тощо). Тому замість множника ($PD \times LGD$) використовують конкретні значення, визначені наглядовим органом відповідно до стану обслуговуваного боргу. Тоді якщо отримана величина очікуваних збитків (*EL*) перевищує суму допустимих резервів, то різницю виключають з регулятивного капіталу банку в пропорції 50% з основного капіталу та 50% – з додаткового. В разі, якщо величина очікуваних збитків є меншою за допустимий резерв, то банк додає різницю додаткового капіталу, але не більше 0,6% від суми зважених за ризиком активів і за попереднього дозволу на це наглядового органу [45].

Оскільки визначення економічного капіталу банку прямо пов'язано з оцінкою очікуваних збитків, то розглянемо детальніше рекомендації Базельського комітету щодо визначення можливих втрат банку. Ймовірність дефолту (*PD*) для кожної групи активів банку визначається залежно від їх рейтингу, присвоєного рейтинговим агентством або фахівцями банку. Так, за даними агентства Standart&Poor's, шкала ймовірностей дефолту відповідно до рейтингів активів банку буде виглядати таким чином (табл. 3.2).

Таблиця 3.2. Ймовірності дефолту банківських активів *

Показники	Значення показника									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Градація кредитів	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Рейтинг кредитів	<i>AA</i>	<i>A</i>	<i>BBB+</i>	<i>BBB</i>	<i>BB+</i>	<i>BB</i>	<i>B+</i>	<i>B</i>	<i>CCC</i>	<i>D</i>
Середня вірогідність дефолту	0,03	0,06	0,10	0,25	0,50	1,0	2,5	8,0	22,0	100,0

*Примітка. Складено автором на основі [55].

Як видно з даних табл. 3.2, розподіл кредитів банку відбувається відповідно до їх рейтингу відбувається з урахуванням типу кредиту, способу забезпечення (гарантій, порук) тощо. Питома вага збитків у разі дефолту (*LGD*) може визначатися або за прогнозними оцінками, або за історичними даними як частка збитків у разі наближення активу до стану дефолту. Як

уже зазначалося, діапазон коливання цієї частки становить від 0% до 100%, при чому 0% означає, що в разі втрати певного активу банк не понесе ніяких збитків (що мало ймовірно), а 100% означає, що збитки будуть дорівнювати всій сумі активів банку (що цілком ймовірно) [40]. Якщо перемножити PD на LGD , то отримаємо показник втрати від дефолту певного активу у відсотках. Доцільно відмітити, що в розрахунку добутку ($PD \times LGD$) банки можуть вводити свої коригуючі коефіцієнти відповідно до типу кредиту чи термінів його повернення, а це однозначно підвищить точність оцінки можливих втрат таких активів. Тому, приклад можливих втрат для досліджуваного банку за умови кредитних операцій дасть можливість швидко обчислити величину економічного капіталу (табл. 3.3).

Таблиця 3.3. Обсяги економічного капіталу (очікуваних втрат) для АТ «Правекс банк» (річний кредит в розмірі 100 дол. США)*

Рейтинг	Частка збитків, %	Вірогідність дефолту, %								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
		0,03	0,06	0,10	0,25	0,50	1,0	2,5	8,0	22,0
A	10	0,13	0,23	0,33	0,62	0,93	1,30	1,84	2,84	4,05
B	20	0,27	0,46	0,66	1,23	1,85	2,61	3,67	5,69	8,10
C	30	0,40	0,69	1,00	1,85	2,78	3,91	5,51	8,53	12,14
D	40	0,54	0,91	1,33	2,46	3,71	5,21	7,35	11,38	16,19
E	50	0,67	1,14	1,66	3,08	4,64	6,51	9,18	14,22	20,24
F	60	0,81	1,37	1,99	3,70	5,56	7,82	11,02	17,06	24,29
G	70	0,94	1,60	2,32	4,31	6,49	9,12	12,86	19,91	28,33
H	80	1,08	1,83	2,66	4,93	7,42	10,42	14,69	22,75	32,38
I	90	1,21	2,06	2,99	5,55	8,35	11,72	16,53	25,60	36,43

*Примітка. Складено автором на основі [45].

Наприклад, якщо АТ «Правекс банк» має видані два кредити з такими характеристиками: перший - сума 100 млн. дол. США, рейтинг B, ймовірність дефолту 0,1%; другий кредит - сума 100 млн. дол. США, рейтинг D, ймовірність дефолту 0,50%, тоді величина ймовірних збитків, тобто сума економічного капіталу банку на кредитний портфель в розмірі 200 млн. дол. буде складати: 4,37 млн. дол. або 2,18% ($0,66 \times (100 \text{ млн.} / 100) + 3,71 \times (100 \text{ млн.} / 100)$).

Таким чином, ідентифікація ризиків та кількісний вимір їх потенційного впливу – першочергове завдання визначення економічного капіталу банку. Для потреб економічного капіталу види ризиків розглядаються з урахуванням таких критеріїв: масштаб ризику в межах банку (забезпечення принципу однорідності вибірки) та наявність узгодженої практики кількісного виміру таких ризиків. На сьогодні визначеним критеріям в найбільшій мірі відповідають кредитний (ризик контрагента та трансфертний ризик), ринковий (торговий ризик), операційний та бізнесовий ризики.

Представлений перелік не включає ризик незбалансованої ліквідності, що спричинено неузгодженістю міжнародної практики використання підходів кількісної оцінки даного ризику, переважним застосуванням елементів контролю та методів стрес-тестування в управлінні даним видом ризику (в т.ч. відповідно вимог Базельського комітету), відсутністю консенсусу у розумінні місця ризику в структурі моделі економічного капіталу. Практики вважають, що утримання капіталу на покриття ризику незбалансованої ліквідності є занадто дорогим заходом і що більш ефективним є використання планування ліквідності банку з ідентифікацією джерел фінансування.

Таким чином, визначення величини економічного капіталу вимагає запровадження усіх Базельських положень, особливо які стосуються підходів оцінки кредитного, процентного та операційного ризиків; розробки таблиць ймовірностей дефолту для різних видів банківських активів; встановлення системи коефіцієнтів та умов їх зміни залежно від економічної ситуації в країні та характеристик груп кредитів; запровадження систем внутрішньобанківського рейтингування.

ВИСНОВКИ

В роботі поглиблено теоретичні й практичні положення управління достатністю власного капіталу банку. Результати дослідження дозволили зробити відповідні висновки теоретичного і практичного характеру.

1. Головним елементом забезпечення стабільного функціонування банків в умовах невизначеності є формування достатнього обсягу власного капіталу, який здатен покрити ризики у їхній діяльності та забезпечити виконання основних функцій – трансформаційної, стабілізаційної та емісійної. Виконуючи трансформаційну функцію, банки можуть формувати достатній рівень власного капіталу. Під достатністю власного капіталу банку слід розуміти той рівень власного капіталу, який забезпечує здатність банку продовжувати надавати в тому самому обсязі і тією самою якістю банківські послуги з урахуванням можливих ризиків та несприятливих ситуацій на ринку, при цьому загальним критерієм достатності визнається величина, за якої, з одного боку, забезпечується максимізація прибутку, а з іншого боку - мінімальний ризик втрати ліквідності та високий рівень надійності банку. Підкреслено, що достатність власного капіталу банку є важливим інструментом управління, як з боку держави, так і з боку власників, акціонерів і клієнтів банку, оскільки дає змогу зробити висновок про можливість виникнення потенційних проблем із платоспроможністю банку та його здатністю у разі банкрутства повністю задовольнити вимоги кредиторів.

2. Необхідність управління достатністю власного капіталу банку з боку держави пов'язане з виключною зацікавленістю суспільства у стабільній та ефективній роботі банків. Впливаючи на основу діяльності банку, якою виступає власний банківський капітал, регулюючі органи сприяють забезпеченню економічного розвитку і процвітання держави, довіри до банківських установ з боку населення. У даному ракурсі управління власним капіталом банків використовується як механізм

економічного впливу на керівництво та власників банку з метою забезпечення адекватного розміру банківського капіталу для покриття непередбачених збитків. Управління достатністю власного капіталу банку представляє собою комплекс форм, методів і прийомів, спрямованих на забезпечення необхідного рівня його достатності та адекватності, а також на підтримку фінансової стійкості, ліквідності, платоспроможності і прибутковості банківської установи. До функцій управління достатністю власного капіталу банку відносяться: планування, облік, контроль, аналіз, стимулювання та регулювання. Система управління достатністю власного капіталу банку містить: цілі, завдання, принципи, об'єкт, методи, суб'єкти управління. Банки повинні керуватися такими принципами управління достатністю власного капіталу банку: наявність стратегії управління, організаційної структури, принцип колегіальності, розділення конфліктів та інтересів.

3. В результаті проведеного аналізу формування власного капіталу АТ «Правекс банк» виявлено, що за 2019-2023рр. його обсяги скоротилися на 30%, а частка в сукупних пасивах на кінець звітної періоду становила 9,4%. Специфіка формування власного капіталу даного банку зумовлена його приналежністю до провідної банківської групи Єврозони Intesa Sanpaolo, що відображається на структурі власного капіталу та джерелах його поповнення. Найбільшу частку у власному капіталі АТ «Правекс банк» займає статутний капітал, також наявний резервний фонд та емісійні різниці, абсолютне значення яких за досліджуваний період не зазнавало ніяких змін. Впродовж розглянутого періоду АТ «Правекс банк» отримував збитки, обсяги яких були суттєвими й призводили до скорочення власного капіталу: на кінець 2023р. - 4840,7 млн грн, що на 1000 млн грн більше, ніж у 2019р.

Доведено, що регулятивний капітал є основним інструментом управління достатністю власного капіталу банку. Основою розрахунку регулятивного капіталу виступають власні кошти, тобто власний капітал, що пояснює розмежування понять балансового та регулятивного капіталів. Саме регулятивний капітал є капіталом, який виступає буфером для поглинання

неочікуваних збитків, що виникли в результаті настання ризиків. У міжнародній і вітчизняній практиці регулятивний капітал є ключовим елементом стандартів оцінки достатності власного капіталу банку.

4. Здійснена оцінка достатності власного капіталу АТ «Правекс банк» засвідчила виконання банком усіх нормативів капіталу й суттєве перевищення їх фактичних значень встановленим нормам. В процесі управління достатністю власного капіталу банк також групує та зважує активи за рівнем кредитного ризику. За 2019-2023рр. обсяг активів, зважених на ризик, зменшився порівняно з 2022р. і майже відповідає обсягам 2019р. Починаючи з 2021р. банк виокремлює непокритий кредитний ризик і операційний ризик діяльності. Встановлено, що обсяг регулятивного капіталу (норматив Н1) банку зменшився у 2022-2023рр. порівняно з попередніми роками уввічі за рахунок збільшення непокритих збитків минулих років і поточного року. Крім того, регулятивний капітал банку більш, як на 90% сформований за рахунок основного капіталу, частка додаткового капіталу є дуже малою. Забезпечення якісної оцінки достатності (адекватності) капіталу банку в умовах воєнного стану доцільно розглядати у площині: 1) дотримання вимог до якості та структури регулятивного капіталу банку; 2) удосконалення підходів до розрахунку зважених за ризиком активів.

5. З метою підвищення якості управління достатністю власного капіталу запропоновано використовувати банку систему внутрішнього оцінювання достатності капіталу (ІСААР), яка передбачає визначення величини економічного капіталу, що дозволяє кількісно оцінити залежність потреби банку у капіталі від властивих йому ризиків. Основними кладовими елементами ІСААР мають бути: планування і бюджетування капіталу, виявлення ризиків і схильності до ризику, оцінка значущості ризиків, стрес-тестування, агрегування ризиків, розподіл капіталу, співвідношення регулятивного і внутрішнього (економічного) капіталів, моніторинг рівня ризиків і рівня капіталу, створення відповідного пакета звітності та

контрольні процедури. Компонента II Базельської угоди призначена не тільки для того, щоб банки мали достатній капітал для підтримки всіх ризиків у своїй діяльності, а й заохочувати банки розвивати та використовувати кращі методи управління ризиками під час моніторингу та управління. Запровадження процесу внутрішньої оцінки достатності капіталу банку (ІСААР) для покриття всіх суттєвих ризиків виступає одним із пріоритетних компонентів ризик-орієнтованого підходу і у вузькому розумінні полягає у виявленні в діяльності банків зон підвищеного ризику та трансформуванні їхньої оцінки в потребу в капіталі.

б. Економічний капітал банку може бути зіставлений з регулятивним за такими ознаками: тип регулювання; види ризиків, втрати за якими покриваються капіталом; інформаційна база для оцінки ризиків; цільова спрямованість; групи показників, до розрахунку яких входить капітал банку; напрям регулювання; рівень вигоди для банку. Запропонований порядок визначення економічного капіталу за індивідуальною компонентою. Величина економічного капіталу залежить від схильності банку до ризику, складу банківського портфеля, ризик-факторів та іншої зовнішньої й внутрішньої інформації. Зважаючи на значний обсяг вхідних даних та складність методів виміру ризиків, розрахунок величини економічного капіталу доцільно здійснювати за кожною індивідуальною компонентою з подальшою їх агрегацією. Розглянутий підхід до оцінки банківських ризиків дозволить банку визначити величину економічного капіталу за індивідуальними компонентами під час прийняття управлінських рішень щодо рівня достатності власного капіталу.

Підсумовуючи, можемо константувати, що управління достатністю власного капіталу банку виступає головною передумовою запровадження економічного капіталу у практичну діяльність вітчизняних банків і відіграє ключову роль в забезпеченні ефективного управління достатністю власного капіталу банкі і залежить від швидкої імплементації рекомендацій Базельського комітету у банківську систему України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківські операції: підручник; за ред. О. В. Дзюблюка. 2-ге вид., випр. і доповн. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 866 с.
2. Базель III: прогноз впливу. URL. <http://kornellio.livejournal.com/31002.html>
3. Бондарчук М. К., Ющик Ю. В. Стратегічні напрями управління активами і пасивами банку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки.* 2022. № 7. С. 198-203.
4. Вовчак О. Д., Дмитренко І.Б. Оцінка достатності капіталу банку в умовах ринкової невизначеності: теорія і практика : монографія. Львів: Університет банківської справи, 2021. 259 с.
5. Вовчак О. Д., Дмитренко І. Б. Урахування ризику концентрації у рамках концепції внутрішньої процедури оцінки достатності капіталу банку : методологічні та прикладні аспекти. *Вісник Університету банківської справи.* 2020. №2 (38). С. 11-20.
6. Вовчак О.Д., Дмитренко І. Б. Ключові аспекти внутрішнього процесу оцінки достатності капіталу банку для покриття ризиків. *Науковий вісник Одеського національного університету. Економіка.* 2020. Т.25. № 2. С. 135-139.
7. Гладких Д.М. Ключові проблеми капіталізації банківської системи України та напрями її зростання. *Бізнес Інформ.* 2021. №5. Сс. 327-333.
8. Гордієнко Т., Сидоренко В. Стратегії управління власним капіталом банку. *Міжнародний науково-практичний журнал «Фінансовий простір».* 2018. №3(31). С. 101-107.
9. Дані наглядової статистики. Згруповані балансові залишки URL. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#2>
10. Діденко І. В., Єфименко А. Ю. Аналітична оцінка індикаторів капіталізації банківської системи та макроекономічної стабільності в Україні. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка».* 2021. № 2. С. 118-125.

11. Директива Ради ЄС 89/299/ЕСС від 17.04.1989 Про власні кошти кредитних установ. <http://europa.eu.int/search 97cgi>
12. Довгань Ж. М. Менеджмент у банку: підруч. Тернопіль : Економічна думка, 2017. 512 с.
13. Дмитренко І. Б. Сучасні підходи до оцінки достатності (адекватності) капіталу банків в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2019. Т.30(69). №4(1). С. 120-127. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2019_30\(69\)_4\(1\)__23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2019_30(69)_4(1)__23)
14. Дмитренко І. Б. Міжнародні підходи до визначення операційного ризику і перспективи запровадження в Україні. *Вісник Університету банківської справи*. 2019. №1. С. 63-69.
15. Дроботя Я., Телятник М. Управління капіталом комерційного банку. 2021. *Економіка та суспільство*, №31. URL <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6779>
16. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В. С. Стельмах (голова) [та ін.] К. : Молодь, Ін Юре, 2001. 680 с.
17. Жукова О.А., Гончарук А.В. Щодо оцінки управління капіталом банку. *Подільський науковий вісник*. 2019. № 2 (10). С. 23-29.
18. Журавльова Т. О., Макаренко Ю. П., Турова Л. Л, Сірко А. Ю. Фінансовий менеджмент у банку: навч. посіб. Дніпро: Пороги, 2021. 360 с. .
19. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник. Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2005. 714 с.
20. Закон України «Про банки і банківську діяльність» №2122-III від 7.12.2000р. *Урядовий кур'єр*. 2001.№ 8. С. 5–13.
21. Значення пруденційних нормативів в цілому по системі. URL. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#2>
22. Зянько В. В., Коваль Н.О., Єпіфанова І. Ю. Банківський менеджмент: навчальний посібник. 2- ге вид., доп. Вінниця : ВНТУ, 2018. 126 с.

23. Інструкція «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затв. постановою Правління НБУ №368 від 28.08.2001р. (поточна редакція від 01.01.2025р.). URL. www.bank.gov.ua.
24. Ільчук П., Коць О., Кудь А. Теоретичне трактування категорій «капітал» та «капіталізація» у банківській діяльності. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Випуск 50-2. С. 126-131.
25. Коваленко В. В. Достатність капіталу у забезпеченні стабільного розвитку банків. *Стратегічні пріоритети*. 2017. №2. С. 75-80.
26. Коваленко В. В. Достатність капіталу банків : сучасні виміри та подальші розвідки : Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2022. №1-2 (80-81). С. 77-27. Колодізев О.М., Плєскун І.В. Фінансовий моніторинг у банках України: сутність і визначення проблем реалізації в сучасних умовах розвитку економіки. *Управління розвитком*. 2017. №3-4. С. 24–35.
28. Криклій О. А., Лор А. К. Достатність капіталу банку: фактори впливу та зовнішній механізм забезпечення. *Ефективна економіка*. 2020. №12. DOI: 33.10.32702/2307-2105-2020.12.
29. Коваль І.Р. Управління власним капіталом банку. 2020. №11 URL. <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8367>
30. Ларіонова К.Л., Безвух С.В. Достатність власного капіталу банків України в 2015-2017 роках: стан, проблеми та шляхи вирішення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. №22. С. 811-818.
31. Міщенко В. І. Банківські операції : підручник. 2ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2017. 796 с.
32. Міщенко С. В. Удосконалення управління економічним капіталом банку з урахуванням ризику ліквідності. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2018. №3. С. 90–93.
33. Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. [пер. С. Панчишин, А. Панчишин, Г. Стеблій]. К.: Основи, 1999. 963 с.

34. Мороз А. М. Банківські операції: підручник. 2ге вид., випр. і доп. К.: КНЕУ, 2018. 476 с.
35. Мулик Т. О., Мулик Я. І. Оцінка достатності капіталу вітчизняних банків як запорука їх надійності. *Ефективна економіка*. 2021. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9050>
36. Нормативи капіталу та їх складові (у розпізі банків). URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>
37. Патерко Р.С. Напрями покращення системи управління капіталом банку. VIII Міжнародної студентської наукової конференції, м. Луцьк, 24 січня, 2025 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. 490 с. С. 45-47.
38. Патерко Р.С. Власний капітал банку: оцінка достатності. Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації» (м. Хмельницький, 16 січня 2025р.). 2025. С.
39. Петик Л.О., Підкорчевна В.В. Особливості формування банківського капіталу в Україні. *Молодий вчений*. 2019. №11. С. 583-586.
40. Положення про порядок визначення банками України розміру регулятивного капіталу. Затв. Постановою Правління НБУ від 28.12.2023р. №196.(поточна редакція від 01.01.2025р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0196500-23#n19>
41. Положення про організацію процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу в банках України та банківських групах. Затв. Постановою Правління НБУ від 30.12.2021. №161. (поточна редакція від 05.08.2024р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0161500-21#n21>
42. Посаднева О., Стефанович Н., Цілинко В. Оцінка достатності власного капіталу банків в період сучасних викликів та загроз. *Економіка та суспільство*, 2023. №56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-76/>
43. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. К.: КНЕУ, 2012. 338 с.

44. Тиркало Р.І., Ткачук Н.М. Капіталізація банківської системи України: сучасний стан, проблеми, шляхи та перспективи зростання: Монографія. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ. 2010.328с.
45. Ткачук Н.М. Економічний капітал банку: теоретична сутність, необхідність формування та особливості визначення. *Вісник ТНЕУ*. 2011. №2. С. 42-52.
46. Фінансовий ринок: Підручник / В.М. Шелудько. 3-те вид., стер. К.: Знання, 2015. 535 с.
47. Широкоградюк В. Ю., Посаднєва О. М. Вплив деструктивних подій у економіці на формування банківського капіталу. Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностні сценарії та перспективи розвитку: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Херсон, 27–28 квіт. 2023р. Херсон – Хмельницький, 2023. С. 540–542.
48. Яремчук О. В. Аналіз достатності власного капіталу банку. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2011. №10. С. 40-51.
49. Alessandri P., Drehmann M. An economic capital integrating credit and interest rate risk in the banking book. European Central Bank. Working Paper Series, №. 1041. April 2009. 55 p.
50. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: Revised Framework. Comprehensive Version. BIS: official website. URL. <https://www.bis.org/publ/bcbs128.htm>
51. Basel III: Finalising post-crisis reforms. Bank for International Settlements. 2017. URL. <https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.pdf>.
52. Basel IV: The Output Floor. London: Pricewaterhouse Coopers. 2018. URL. <https://www.pwc.co.uk/financialservices/assets/pdf/hot-topic-basel-iv-the-floor.pdf>
53. Carletti E., Goldstein I. & Leonello A. The Interdependence of Bank Capital and Liquidity. 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3523208.
54. Craig, D., Au J., Lowe D. & Deacon C. Basel IV and proportionality initiatives. Canadian capital and liquidity framework. 2019. URL:

<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/ca/pdf/2019/12/basel-iv-and-proportionality-initiatives-en.pdf>

55. Kovalenko, V., Sheludko S., Radova N., Murshudli F., & Gonchar K. International standards for bank capital regulation. *Financial and credit activity : problems of theory and practice*. 2021. №1(36). Pp.35. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i36.227609>

56. Risk and capital adequacy in commercial banks / ed. by Sherman J. Maisel. Chicago ; London : Univ. of Chicago Press, 1981. P. 309-312

57. Rossignolo, A. F. Basel 3.5 vs. Basel III: a radical overhaul of the capital requirements pillar. The case of commodity exposures. *Banking, Accounting and Finance*. 2020. №11 (1). Pp. 1–34.

58. Vojta George J. Bank Capital Adequacy. New York : First National City Bank, 1973. 48 p.

59. Joseph F. Sinkey Commercial Bank Financial Management (6th Edition). Prentice Hall. January 15, 2002.696p.

Виконав слухач магістратури спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
« ____ » січня 2025 р.

Підпис

Роман ПАТЕРКО

Ім'я, прізвище

Науковий керівник
к.е.н., доцент
« ____ » січня 2025 р.

Підпис

Наталія ТКАЧУК

Ім'я, прізвище

Робота допущена до захисту:
завідувач кафедри
к.е.н., доцент
« ____ » січня 2025 р.

Підпис

Алла КРУШИНСЬКА

Ім'я, прізвище

ДОДАТКИ

\

Додаток А

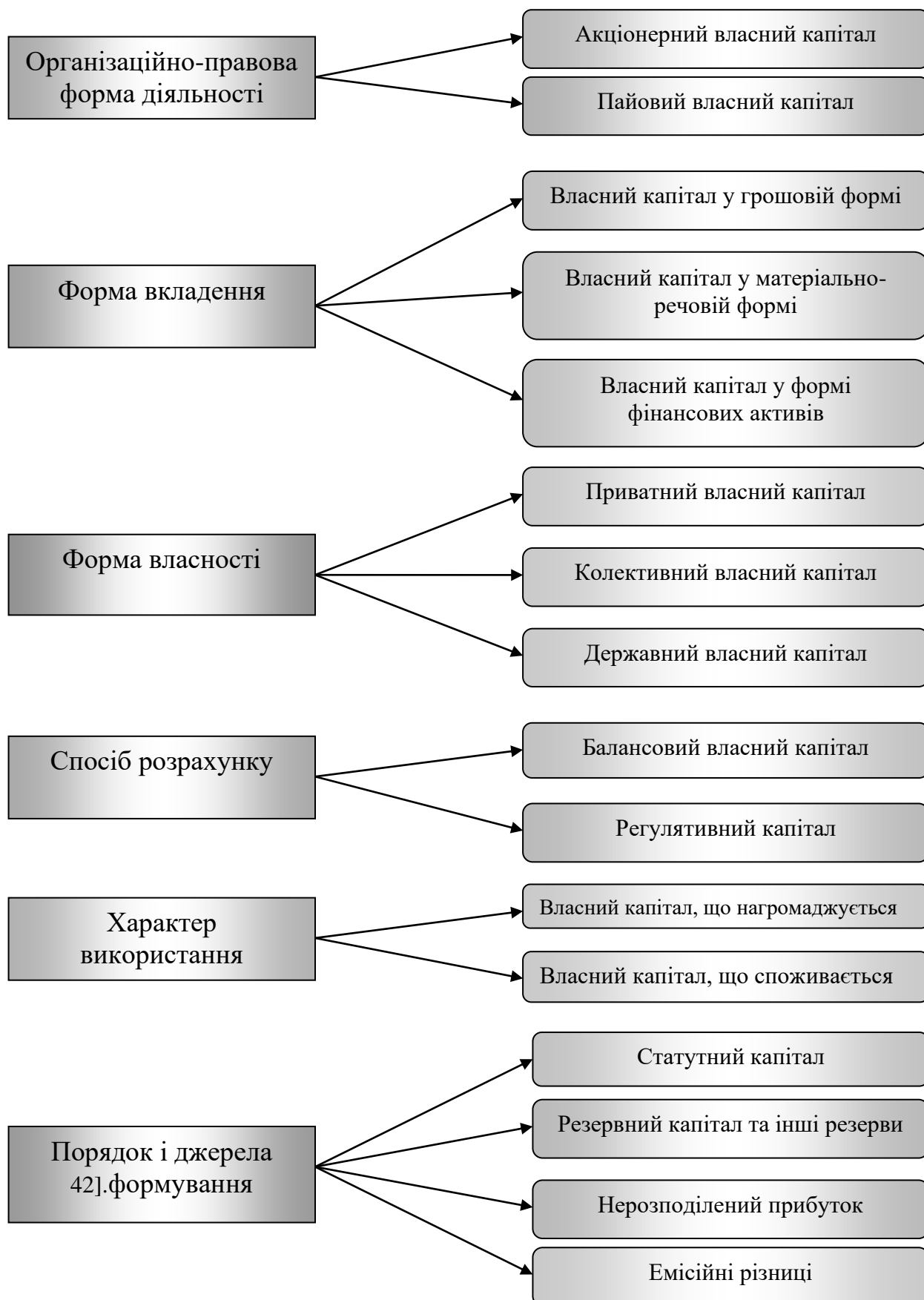

Рисунок А.1 - Класифікація власного капіталу банку*

*Примітка. Побудовано автором на основі опрацювання [44].

Таблиця Б.1. Функції управління достатністю власного капіталу банку*

Функції управління	Характеристика сутності функцій управління
Планування	розробка алгоритму майбутніх дій для досягнення поставлених цілей і передбачених результатів. Саме планування дає можливість менеджерам банку розробити модель такої управління капіталізацією банку, яка буде мати найвищу ступінь відповідності об'єкта управління закономірностям його розвитку, що охоплює методи, форми та засоби управління
Облік	забезпечує системність і узгодженість фінансового та управлінського обліку, їх форм і звітності в контексті спрощення відносно обсягів банківських ресурсів;
Контроль	передбачає виявлення того, наскільки дієвим був управлінський вплив на величину власного капіталу банку, у перевірці дотримання нормативно-правових актів і в розробці та прийнятті рекомендацій при негативних результатах
Аналіз	передбачає застосування системного аналізу для одержання цілісного представлення про процеси управління капіталізацією банку з урахуванням факторів, що впливають на результати такого управління; дана функція дає можливість виявляти характерні тенденції та проблеми в управлінні капіталізацією банку
Стимулювання	припускає удосконалювання наукового підходу до формування політики управління капіталізацією банківської установи, а також створення необхідних правових умов, що захищають банк від корупції. Функція стимулювання забезпечує посилення фінансової підтримки з боку великих банків з метою стимулювання стабільної діяльності дрібних банківських установ
Регулювання	передбачає формування функціонального й діючого законодавства, орієнтованого на довгострокові цілі функціонування банку, що виключає суперечливість окремих законодавчих і нормативних актів і комплексно охоплює все правове поле банківської діяльності

*Примітка. Складено автором на основі опрацювання [8; 15; 17].

Таблиця В.1. Методи управління достатністю власного капіталу банку*

Методи управління	Характеристика сутності методів управління
Планування величини власного капіталу банку	дотримання усіх нормативів капіталу та оптимального співвідношення між обсягами залучених і власних коштів банку
Додаткова емісія акцій банку	забезпечення залучених коштів з зовнішніх джерел фінансування найбільш ефективним способом
Комплексне управління активами і пасивами банку	визначення допустимого та виправданого ступеня ризику операцій та прийняття рішень, що спрямовані на використання ризикових операцій або прийняття системи заходів щодо зниження можливості появи втрат від банківської діяльності з метою досягнення найвищої прибутковості за умов дотримання рівня ліквідності банку
Портфельний метод управління	активи і пасиви банку розглядаються як особливі «портфелі інвестицій»; аналізуються структура активів, їх дохідність та рівень ризику, обирається визначена стратегія формування портфеля активів
Метод потокового моделювання	забезпечує рухливу, динамічну картину формування портфеля активів і пасивів банку; структура активів досліджується не лише у фіксовані моменти, але й за весь необхідний проміжок часу
Імітаційні моделі фінансових потоків	прогнозування ступня коливання показників діяльності банку та його фінансових інструментів є ключовою інформацією для визначення ризиковості діяльності банку
Дивідендна політика банку	підтримка виплати акціонерам банку на відносно постійному рівні, нарощення власного капіталу та забезпечення рівня його достатності
Ризикова політика банку	захист інтересів власників, акціонерів банку шляхом забезпечення відповідного рівня надійності банку
Інформаційна політика	об'єднання методів та інструментів управління власним капіталом, наявність різних методик оцінки величини власного капіталу, наявність спеціалізованих програмних засобів статистичного аналізу, оптимізації, багатокритеріального вибору, причинно-наслідкового моделювання, які були б спрямовані на виявлення взаємопов'язаних факторів, що визначають розмір власного капіталу банку і дають можливість передбачати прогностичні показники ефективності діяльності банку
Метод програмування	використання апарату математичного програмування для оптимізації розподілених засобів, ресурсів, які забезпечують високий рівень надійності

*Примітка. Складено автором на основі опрацювання [12; 22; 43].

Таблиця Г.1. Принципи управління достатністю власного капіталу банку*

Група	Принципи управління	Характеристика принципів управління
Загальні принципи управління	Адаптивність	система управління власним капіталом банку не обмежена рамками одного банку, а постійно повинна реагувати на зміни зовнішнього середовища й своєчасно вносити корективи у дану систему.
	Наукова обґрунтованість	глибоке пізнання механізму дії економічних законів у фінансовій сфері, а також враховувати і зміни економічного середовища діяльності банків; дослідженні економічних умов функціонування банку а. також факторів, що її визначають задля найбільш повної відповідності потребам розвитку економіки держави
	Комплексний підхід	дотримання логічного взаємозв'язку здійснюваних заходів у сфері управління власним капіталом банку, їх відповідності стратегії, а також визначення тактичних методів і прийомів реалізації капітальної політики найбільш оптимальної для функціонування банківської установи
	Єдність	тісний взаємозв'язком усіх елементів (складових власного капіталу, їх якістю, ціною власного капіталу), що дасть можливість досягнути поставлених цілей
	Корпоративність	підвищення ролі ради директорів, покращення взаємодії між власниками і менеджерами банку, зміну вимог до їх ділової репутації тощо.
	Ефективність	відповідності системи управління власним капіталом головній стратегії діяльності банку і сприянні в отриманні прибутків та формуванні умов для прибуткової діяльності у перспективі; система управління власним капіталом повинна забезпечувати найкращі результати діяльності банку.
Спеціальні принципи управління	Забезпечення стійкості капітальної бази банку	постійний аналіз власного капіталу банку, визначення чистого власного капіталу й недопущення його зменшення, своєчасне та в повному обсязі формування резервного фонду та інших резервів банку
	Безпека і підтримка надійності	дотримання банківського законодавства, нормативних вимог, а також виконанні економічних нормативів діяльності банку, що дозволяє попередити порушення
	Забезпечення оптимального рівня витрат	дозволяє формувати оптимальні обсяги власного капіталу з найменшими витратами
	Кореляція з формуванням банківських зобов'язань	врахування усіх активних операцій, що вимагають залучення залучених ресурсів банком, а також передбачає оптимальне їх розміщення
	Дотримання ринкової дисципліни	повне і своєчасне розкриття інформації щодо підходів, методів і процедур, що застосовуються в системі управління власним капіталом банку; фінансову прозорість банківської установи
	Автоматизація управлінської діяльності	автоматизацію інформаційних потоків, розрахунків та механізмів прийняття рішень
	Регіональність	врахування регіональних особливостей розвитку при формуванні та використанні власного капіталу банку

*Складно автором на основі опрацювання [12; 22; 43].

Додаток Д

Таблиця Д.1.Еволюція міжнародних стандартів достатності капіталу банків*

Назва	Характеристика цілей документу
Basel I, «Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу і стандартів капіталу» (BCBS, 1988)	Банки повинні мати достатній капітал для покриття своїх ризиків; вирівняти конкурентні умови між міжнародними банками; сприяти порівнянню позицій капіталу банків
Basel II, «Міжнародна конвергенція виміру капіталу і стандартів капіталу □ переглянута концепція» (BCBS, 2004)	Основний акцент було зроблено на саморегулювання та ринкову дисципліну. Досвідченим банкам дозволено розробити внутрішні моделі оцінки ризиків для розрахунку необхідного обсягу капіталу для їх покриття, тим самим розв'язати проблему Basel I, застосовуючи арбітраж регулятивного капіталу. Однак можливість розробки власних моделей ризику призвела до того, що банки занижили оцінку ризиків у своїх кредитних портфелях і це дозволило їм значно зменшити суми капіталу
Basel III, «Базель III: глобальна нормативно-правова база для більш стійких банків та банківських систем» (BCBS, 2010)	Звуження статей, які враховуються при розрахунку капіталу (зменшення використання гібридних боргових інструментів, що виконуються у складі капіталу) та збільшення необхідних нормативів достатності власного капіталу
Basel 3.5, «Базель III: Завершення посткризових реформ» (Finalizing Basel III IN BRIEF 2017)	Вирішує проблеми стимулювання, пов'язані з мінімізацією банками розрахункових вагових коефіцієнтів ризику з використанням власних внутрішніх моделей, з метою мінімізації вимог до нормативного капіталу. Для пом'якшення цих стимулів, було визначено так звані мінімальні рівні: відсоток від стандартних вагових коефіцієнтів ризику, встановлених органами нагляду, нижче яких капітал не може бути. Ухвалено рішення вводити мінімальні рівні поетапно протягом п'яти років. Початкові значення будуть введені з січня 2022 р. і встановлені на рівні 50% від стандартизованих вагових коефіцієнтів ризику, а потім будуть збільшуватися на 5% щороку в період з 2022 по 2026 рік, поки не будуть встановлені на рівні 70%, а потім остаточно збільшаться до 72,5% в 2027 р.
Basel IV, «Базель IV: вихідний поверх», (Pricewaterhouse Coopers, 2018)	По-перше, використання IRB для розрахунку кредитного ризику було виключено у зв'язку з певними типовими ризиками. До капіталу дозволений лише SA. У свою чергу, ваговий коефіцієнт ризиків для банків та інших фінансових інститутів, а також окремих корпорацій не варто оцінювати з використанням розширеного IRB, в той час як базові зміни IRB дозволено. По-друге, через високий рівень непередбачуваності операційного ризику єдиний метод кількісної оцінки такого ризику □ це використання SA. У цьому аспекті внутрішні моделі були визнані занадто ненадійними. По-третє, доповнює структуру адекватності капіталу, яка залежить від ризику. Для глобальних системно-важливих банків (G-SIB) новою вимогою є незалежність від ризику. Встановлює спеціальний додатковий коефіцієнт леввериджу для G-SIB, «щоб підтримувати відносні стимули, що забезпечуються як (зваженими з урахуванням ризику, так і незалежними від ризику) обмеженнями капіталу». По-четверте. Впровадження мінімального рівня вимог до капіталу, що розраховується за внутрішніми моделями. Це фіксований рівень для всіх RWA, розрахований з використанням SA, нижче якого кількість RWA на основі IRB не може бути знижена. Обраний поріг становить 72,5% RWA, розрахованих за допомогою SA. Наприклад, якщо банк використовує IRB для підрахунку своїх RWA, то підсумкова сума не може бути нижче 72,5% RWA цього банку, розрахованих з використанням SA

*Приміткаю Складено автором на основі опрацювання [50; 52; 52].

